

mi a vnějšími příkrasami, jimiž obvykle jiní spisovatelé líčí a zdobí svoje příběhy. Chtěl jsem, aby moje knížka buď nevynikala ničím, nebo aby se zavděčila čtenářům jen pestrostí látky a závažností námětu. Nechci též, aby se považovalo za domýšlivost, že si člověk velmi nízkého a ubohého stavu troufá hovořit a pronášet soudy o záležitostech vladařů. Malíři krajín zaujmají místo dole v rovině, chtějí-li obhlédnout krásu hor a vysoko položených míst, kdežto k pozorování nížin vystupují vzhůru do hor. Stejně tak k pochopení povahy lidu je třeba být knížetem, kdežto k poznání povahy knížat musí člověk pocházet z lidu.

Přijměte proto, Vaše Výsosti, můj skromný dar tak prostě, jak Vám ho posílám. Jestli si ho pozorně prostudujete a pročtete, přesvědčíte se, že bylo mým vrbolným přáním, abyste dosáhl oné slávy, k níž Vás předurčuje štěstěna a jiné Vaše skvělé vlastnosti. A jestli Vaše Výsost obrátí někdy z nebetyčné výše pohled k nížinám, spatří, jak nezaslouženě snáším velkou a krutou nepřízeň osudu.

Niccolo Machiavelli, Vladař

I

JAKÉHO DRUHU JSOU VLADAŘSTVÍ A JAK SE NABÝVAJÍ

Všechny státy, všechny říše, v jejichž poslušnosti lidé žili a žijí, byly a jsou buď republiky, nebo suverénní vladařství. A vladařství jsou buď dědičná, kde knížecí rod vládne dlouhou dobu, nebo nová. Nová vladařství jsou buď celá nová, jako Milánsko pod vládou Francesca Sforzy,¹ nebo jsou přivtělena jako součást k dědičnému státu vladaře, který je získal, jako Neapolské království pod španělským králem.² Území takto získaná jsou buď uvyklá žít pod vladařem, nebo si zvykla žít svobodně. Získávají se buď vlastními, nebo námezdnými vojsky, nebo štěstím, nebo osobní zdatností.

II

O DĚDIČNÝCH VLADAŘSTVÍCH

Nebudu mluvit o republikách, protože jsem se jimi už dříve podrobněji zabýval. Pojednám pouze o suverénních vladařstvích, která jsem vyjmenoval shora, a naznačím, jak se taková vladařství spravují a zachovávají.

Tvrdím, že ve státech dědičných, uvyklých vládě

II

svého panovníka, se setkáváme s daleko menšími obtížemi, chceme-li si je udržet, než ve státech nových, protože stačí pouze dodržovat řád zavedený předchůdci a čelit nepříznivým okolnostem, takže je-li příslušný vladař jen průměrně schopný, vždycky se udrží u moci, nevyskytne-li se mimořádná a mohutná síla, která mu ji odejme. A i když ji ztratí, získá ji zpět, jakmile ve třelce postihne nějaká nehoda.

V Itálii je toho příkladem ferrarský vévoda, který přestál útok Benátčanů v roce '84 a papeže Julia v roce '10, jen protože odedávna vládl ve své zemi.⁵ Rodový vladař má méně podnětů a méně naléhavých příčin k útlaku poddaných. A je proto obvykle více milován. Nevzbudí-li nenávist nějakými mimořádnými špatnostmi, je pochopitelné, že k němu poddaní chovají přirozenou náklonnost. Za dlouhé a nepřetržité vlády lidé zapomenou na ústrky spojené kdysi se zaváděním nového řádu. Protože každá změna je jako vazba ve zdivu, o kterou lze opřít další stavbu.

III

○ SMÍŠENÝCH VLADAŘSTVÍCH

V nových vladařstvích však vznikají nesnáze. Především není-li nový stát samostatný, nýbrž je přičleněn

k jinému (celek pak lze nazývat smíšeným vladařstvím), vratkost pramení z přirozených obtíží, s nimiž se setkáváme u všech nových států. Spočívají v tom, že lidé rádi mění pána, protože věří, že si polepší, a v této víře se chápou zbraní proti svému vládci, ale jsou zklamáni, protože se za čas přesvědčí, že si pohoršili. A to opět vyplývá z jiné přirozené a běžné nesnáze, že totiž nový vládce musí vždy ubližovat svým novým poddaným jak svým vojskem, tak nesčetnými jinými křivdami, které s sebou přináší nově nabytá moc. Vzbudíš tak nepřátelství všech, kterým jsi ublížil při obsazování země, ale nedokážeš si udržet přátelství těch, kdo ti přitom pomáhali, protože je nemůžeš uspokojit v plné míře, jak předpokládali, ale nesmíš proti nim použít ani ráznějších prostředků, jelikož jsi jim zavázán. Neboť ani ten, kdo má velmi silné vojsko, se neobejde bez podpory místních obyvatel, chce-li proniknout do nové země. Proto také francouzský král Ludvík XII. dobyl rychle Milánu a stejně rychle ho opět ztratil.⁴ A napoprvé k tomu stačily vlastní síly vévody Lodovica. Obyvatelé, kteří otevřeli králi brány, cítili se podvedeni, pokud jde o příští výhody, ve které doufali, a proto se jim nechtělo snášet bezpráví ze strany nového vládce.

Je ovšem pravda, že ovládneme-li podruhé odbojnou zemi, snadněji si ji pak podržíme. Protože nový vládce pod záminkou vzpoury může při upevňování moci bezohledněji trestat provinilce, dozírat na nespolehlivé a zakročit tam, kde se cítí nejvíce ohrožen. K odněti

Milánska Francouzům stačilo poprvé, aby samotný vévoda Lodovico zaharašil zbraněmi na hranicích, kdežto podruhé musila proti nim povstat mohutná koalice, která rozprášila jejich vojska a vyhnala je z Itálie. A stalo se to z výše uvedených důvodů. Tak či onak, i poprvé i podruhé Francie Milán ztratila.

Proč k tomu došlo poprvé, o tom jsem se už povšechně zmínil. Zbývá povědět, proč se tak stalo i podruhé, a ujasnit si, jaké možnosti král měl a jaké vůbec může mít vládce v jeho postavení, aby lépe obhájil svůj výboj, nežli to dokázala Francie.

Státy, které jsou po dobytí přivtěleny k původnímu státu dobyvatele, leží buď v téže zemi a mluví stejnou řečí, nebo ne. V prvním případě je velmi snadné je udržet, zejména nejsou-li zvyklé žít svobodně. K jejich spolehlivé držbě stačí vyhubit rod panovníka, který zde dříve vládl, protože pokud jde o ostatní záležitosti, jestliže neměníme ustálené poměry a není zde rozdíl ve zvycích, žijí lidé klidně. Viděli jsme, že tomu tak bylo v Burgundsku, Bretagni, Gaskoňsku a Normandii, které jsou už dlouho součástí Francie.⁵ Třebaže jsou tu určité rozdíly v nářečích, mravy jsou podobné, takže se kraje mezi sebou bez třenic snášejí. Kdo takové území získá a chce si je udržet, musí dbát dvou věcí: Zaprvé aby vyhladil rod dosavadního vladaře, zadruhé aby neměnil ani jejich zákony, ani daně. A tak brzy splynou v jeden celek s jeho původním státem.

Když však získáme stát v zemi lišící se řečí, zvyklost-

mi i zřízením, nastanou obtíže a zde je třeba velkého štěstí a značné obratnosti, chceme-li si je udržet. Jedním z nejspolehlivějších a nejosvědčenějších prostředků je, aby se dobyvatel osobně v tom kraji usídlil. Tak bude jeho vlastnictví bezpečnější a trvalejší. To učinil turecký sultán po dobytí Řecka.⁶ I kdyby byl podnikl všechna ostatní opatření k podržení tohoto státu, nebyl by ho dokázal obhájit, kdyby se tam nebyl usadil. Protože sídlíme-li v zemi, zpozorujeme nepokoje hned při jejich zrodu a můžeme zjednat nápravu. Nesídlíme-li tam, dozvíme se o nich až tehdy, když se rozrostly a nelze proti nim nic dělat. Kromě toho zemi neokrádají tvoji místodržitelé, poddaní jsou spokojeni, že se mohou obracet přímo na vladaře. A mají proto více důvodů, aby ho milovali, chtějí-li být poslušní, a nechtějí-li, aby se ho obávali. Kdo by měl v úmyslu zvenci napadnout tento stát, má z něho větší strach. Takže sídlíme-li v zemi, není nikterak snadné, abychom o ni přišli.

Jiný velmi dobrý prostředek je zřídit v jednom či dvou místech kolonie vlastních občanů, jež by byly jakými strážci tohoto státu, protože je nutno učinit buď to, nebo vydržovat zde množství jízdního i pěšího vojska. Kolonie nevyžadují velkých nákladů. Bez vlastních výdajů, nebo jen s nepatrnými, může vladař tyto kolonie založit a spravovat. Ukřivdí jen těm, kterým odejme polnosti a domy, aby je daroval novým obyvatelům, a těch je v zemi málo. A nemohou mu nikdy

škodit, protože jsou rozptýleni a chudí. Všichni ostatní buď nepocítují křivdu, a proto zachovávají klid, nebo mají strach, aby se neprovinili a aby je nepostihlo totéž co ty, kterým byl odňat majetek. Znovu opakují, že kolonie nejsou nákladné, jsou věrnější a křivda je menší, postižení pak nemohou škodit, protože jsou na mizině a rozptýlení. Proto si nutno pamatovat, že lidi musíme buď zahrnout laskavostí, nebo je zničit, neboť za drobná příkoří se mstí, ale za velká nemohou. Musí tedy příkoří člověku učiněné být tak velké, abychom se nepotřebovali bát pomsty. Když však místo kolonií udržujeme armádu, utrácíme mnohem více a hlídání pohltí všechny příjmy dotyčného státu. Zisk se mění ve ztrátu a tím, že vladař střídá kvartýr svého vojska, škodí celé zemi a vzbuzuje větší rozhořčení. Tato újma postihuje totiž každého a všechny mu zneprátele. A jsou to nepřátelé, kteří mohou škodit, protože ač poraženi, zůstali pány svého majetku. Je tedy po všech stránkách nevýhodné spravovat zemi s pomocí vojenské posádky, stejně jako je výhodné ji spravovat s pomocí kolonií.

Kdo vládne v cizí zemi, jak jsem již řekl, musí se dále stát hlavou a ochráncem méně mocných sousedů, oslabovat mocné uvnitř země a hledět, aby tam nešťastnou shodou okolností nepronikl cizinec stejně mocný jako on sám. Neboť vždycky je možné, že si ho do země povolají ti, kdo se cítí nespokojeni ať už z přílišné ctižádosti, nebo ze strachu. Viděli jsme, jak Aitolové po-

volali do Řecka Římany.⁷ A také do všech ostatních provincií, kam Římané pronikli, povolali je místní občané. Bývá pravidlem, že jakmile do země přijde mocný cizinec, přidají se k němu okamžitě všichni méně silní, a to ze závisti k silnějšímu, který nad nimi nabyl vrch. Takže pokud jde o tyto méně silné, snadno si je získá na svou stranu a všichni se ochotně přimknou k vládní moci, kterou nastolil. Musí jen dbát, aby příliš nevzrostla jejich moc a jejich vliv. S vlastním vojskem a s jejich přízní snadno oslabí velmože a zůstane naprostým pánem v zemi. Kdo se nevyzná v tomto umění, brzy ztratí, co získal, a pokud se udrží, bude mít nespočet nesnází a těžkostí.

Římané dodržovali v provinciích, kterých se zmocnili, se zdarem tyto zásady, posílali tam kolonisty, podporovali méně mocné, ale jen tak, aby nenabyli nadměrného vlivu, oslabovali mocné a nedopustili, aby tu získali prestiž silní cizinci. Jako příklad stačí uvést provincii řeckou: Chovali se přátelsky k Achajům i Aitolům, pokořili Makedonské království a vyhnali odtud Antiocha. Ani zásluhy Achajů a Aitolů je nepřiměly, aby jim dovolili rozšířit panství; ani domluvy Filipovy je nepohnuly, aby se s ním spřátelili, dokud ho patřičně neoslabil; ani mocný Antiochus nedokázal, aby mu dovolil ponechat si v řecké oblasti nějaké území.⁸ Římané postupovali v těchto záležitostech tak, jak by měli postupovat všichni moudří vladaři: Musí si totiž všimnout nejen současných nesnází, ale také budoucích a s veš-

kerým úsilím jim předcházet. Předvídáme-li je včas, snadno je překonáme, kdežto čekáme-li, až se přiblíží, lék přichází pozdě, protože choroba je už neléčitelná.

Platí zde, co říkají lékaři o souchotinách, že se totiž v zárodku snadno léčí, ale neskadno zjišťují, kdežto později, jestliže nebyly hned na začátku rozpoznány a léčeny, snadno je lze zjistit, ale neskadno léčit. Bývá tomu tak i ve státních záležitostech: Postřehneme-li včas (což je dáno jen prozíravým lidem) neduhu, klíčící v zemi, brzy je vyhojíme. Zůstanou-li však nepovšimnuty a rozmohou se tak, že bijí do očí všem, není už proti nim léku.

Římané věděli včas o nepokojích a vždycky si s nimi věděli rady. Neponechali jim volný průběh jen proto, aby se vyhnuli válce, neboť věděli, že válka je nevyhnutelná, a odkládá-li se, děje se tak k užitku nepřátel. Proto začali válku proti Filipovi a proti Antiochovi v Řecku, aby ji později nemusili vést v Itálii.⁹ Mohli se tehdy vyhnout oběma těmto válkám, ale neudělali to. Nezamlouvala se jim zásada, kterou dnes do omrzení opakují naši mudrci, že je totiž třeba získávat čas. Příkladněovali se pravidla vyhovujícího jejich zdatnosti a prozíravosti. Čas totiž s sebou přináší všechno, chystá pro nás stejně tak příjemná jako nepříjemná překvapení.

Ale vraťme se k Francii a všimněme si, zda se řídila některou z uvedených rad. Budu mluvit o Ludvíkovi, a ne o Karlovi, protože Ludvík se uchytil v Itálii na

delší dobu, a lze proto lépe sledovat jeho počínání. Poznáte, že Ludvík dělal pravý opak toho, než čeho je třeba k obhájení moci v cizí zemi.

Přišel do Itálie z popudu ziskuchtivých Benátčanů, kteří se s jeho pomocí chtěli zmocnit poloviny lombardského státu.¹⁰ Nechci hanět činy tohoto krále. Chtěl zakotvit v Itálii, neměl v této zemi přátele, naopak v důsledku chování krále Karla¹¹ mu zůstaly všechny brány uzavřené, a byl proto nucen přijmout spojenectví, které se mu nabízelo. A jeho záměr by se mu byl možná zdařil, kdyby se byl nedopustil v dalších skutcích žádné chyby. Podmanil si Lombardii a brzy napravil špatnou pověst zanechanou zde Karlem. Janov se podrobil. Florentané ho uvítali jako přítele, markrabí mantovský, vévoda ferrarský, Bentivogliové,¹² hraběnka z Forlì, vládcové Faenzy, Pesara, Rimini, Camerina i Piombina, Lucca, Pisa, Siena, všichni mu vzdali hold, aby získali jeho přátelství. Tehdy si mohli Benátčané uvědomit zpozdilost svého činu: Aby získali dvě města v Lombardii, umožnili králi podmanit si třetinu Itálie.

Považte nyní, jak snadno si mohl král zachovat v Itálii vážnost, kdyby se byl řídil shora uvedenými ponaučeními a kdyby byl poskytl bezpečnost a ochranu všem svým spojencům. Bylo jich hodně, byli slabí a báli se někteří papeže, jiní Benátčanů, takže vždycky musili držet s ním. S jejich pomocí mohl bez nesnází čelit těm, kterým ještě zbyla moc. Ale jakmile si podmanil Milán, udělal pravý opak a dopomohl papeži Alexandrovi

k obsazení Romagně. Neuvědomil si, že tímto rozhodnutím sebe oslabil, protože ztratil přátele¹³ i ty, kdo se mu podrobili, kdežto papeže posílil a k duchovní moci, propůjčující mu tak velkou autoritu, připojil vládu světskou. Po této první chybě následovaly nezbytně další a nakonec musil sám osobně přitáhnout do Itálie, aby zkontroloval Alexandrovy choutky a zabránil mu zmocnit se Toskánska. Ale Ludvíkovi nestačilo, že posílil církevní stát a přišel o přátele. Z touhy po Neapolském království se o ně rozdělil se španělským králem. Dřív byl v Itálii svrchovaným pánem, teď sem přivedl společníka, aby se místní ctižádostivci a jiní nespokojenci měli ke komu obrátit o pomoc. Mohl v Neapolsku ponechat krále sobě poplatného, ale místo toho jej vypudil a dosadil tam člověka, který byl schopen vyhnat jeho samotného.

Touha po výbojích je zajisté velmi přirozená a běžná, a pustí-li se do nich lidé schopní, vyslouží si vždy chválu nebo se alespoň vyhnou výtkám. Ale kdo na výboj nestačí a chce ho prosadit stůj co stůj, dopouští se chyby a sklídí hanbu. Jestliže Francie byla s to napadnout Neapolsko vlastními silami, měla tak učinit. Jestliže se s Benáťany rozdělila o Lombardsko, lze to omluvit, protože ti jí dopomohli uchytit se v Itálii. Ale v prvním případě omluvu nemá, protože tady nebyla podobná pohnutka.

Ludvík se dopustil těchto pěti chyb: pokořil slabší spojence, povznesl v Itálii moc silného vladaře, uvedl

do Itálie velmi mocného cizince, neusadil se zde a nezřídil zde kolonie.

Ale za jeho života by mu byly neublížily ani tyto omyly, kdyby se nebyl dopustil šesté chyby, že totiž zlomil moc Benáťanů.¹⁴ Kdyby nebyl posílil církev a neuvedl do Itálie Španěly,¹⁵ bylo rozumné a nezbytné zničit Benáťany. Ale když už učinil to obojí, nikdy neměl přispět k jejich zkáze. Silná Benátská republika by byla odradila ostatní vladaře od vpádu do Lombardie, protože jednak by to Benáťané nepřipustili, leda by se sami stali pány této provincie, a na druhé straně by si ostatní vladaři nepřáli odejmout ji Francii a dát ji Benáťanům. A aby se utkali jak s Francií, tak s Benáťany, k tomu by jim chyběla odvaha. Namítne-li někdo: Král Ludvík postoupil Romagnu Alexandrovi a Neapolské království Španělům, aby se vyhnul válce, odpověď bych mu s odvoláním na to, co bylo řečeno výše, že se totiž nikdy nesmí ponechat nepříznivým událostem volný průběh jen proto, abychom se vyhnuli válce. Protože válku nezažehnáš, jen ji oddálíš k vlastní škodě. A kdyby jiní dovozovali, že král Ludvík byl papežovi zavázán za to, co pro něj udělal v záležitosti jeho manželství¹⁶ a kardinálského klobouku pro rouenského arcibiskupa,¹⁷ odpovím mu tím, co dále uvedu o věrnosti vladařů a jak ji mají zachovávat.

Král Ludvík tedy ztratil Lombardsko, protože zanedbal všechna pravidla, jimiž se řídili jiní, kdo získali nové území a chtěli si je podržet. A není to žádný zá-

zrak, ale běžná a samozřejmá věc. Mluvil jsem o tom v Nantes s rouenským arcibiskupem, když Valentino (tak lidé nazývali syna papeže Alexandra Cesara Borghiu) obsadil Romagnu.¹⁸ Kardinál tvrdil, že se Italové nevyznají ve válkách, a já mu odpověděl, že Francouzi nerozumějí státnictví. Protože kdyby mu rozuměli, nedovolili by papežskému státu získat tak velkou moc. Víme ze zkušenosti, že převahu papeže a španělského krále v Itálii způsobili Francouzi, a ti dva pak přivodili jejich pád. Z toho lze vyvodit všeobecné pravidlo, které nezklame nikdy nebo jen zřídka: že totiž ten, kdo jinému pomáhá k moci, sám sobě kope hrob. Neboť mu pomohl buď důmyslem, nebo vojenskou silou, a obě tyto věci jsou novému držiteli moci podezřelé.

IV

PROČ SE DAREIOVA ŘÍŠE, DOBYTÁ ALEXANDREM, PO ALEXANDROVĚ SMRTI NEVZBOURILA PROTI JEHO NÁSTUPCŮM

Kdo se zamyslí nad nesnázemi vznikajícími při hájení nově získaného státu, mohl by se podívat, že Alexandr Veliký si podmanil Asii v několika málo létech, brzy poté zemřel a zdálo by se tudíž pravděpodobné, že se celá tato říše vzbouří. Nicméně Alexandrovi nástupci¹⁹

ji udrželi, a pokud při tom měli nesnáze, zavinila je jen jejich vlastní vzájemná řevnivost. Na to odpovídám, že říše, pokud se o nich dochovala paměť, jsou spravovány dvěma rozdílnými způsoby: Buď vládne panovník a všichni ostatní jsou jeho služebníci, kteří mu z jeho přízně a milosti pomáhají jako ministři při správě říše. Nebo vládne panovník a spolu s ním baroni, zastávající tuto hodnost nikoli z milosti vladařovy, nýbrž na základě svého starobylého rodu. Tito baroni mají vlastní panství a poddané, kteří je uznávají za pány a chovají k nim přirozenou náklonnost. Ve státě, kde panuje vladař jen se služebníky, těší se větší vážnosti a všichni obyvatelé té země jej uznávají za svrchovaného pána. A pokud poslouchají někoho jiného, jsou to ministři a úředníci, a ti jim nepřirostli k srdci.

Příkladem tohoto dvojího způsobu vlády jsou v dnešní době turecký sultán a francouzský král. Celou tureckou říši spravuje jediný pán, ostatní jsou jeho služebníci. Rozdělil zemi na sandžaky, posílá do nich správce a střídá a mění je, jak uzná za vhodné. Kdežto francouzský král je obklopen mnoha šlechtici ze starých rodin, které jejich vlastní poddaní uznávají za pány a jsou jim oddáni. Mají svá privilegia a král jim je nemůže vzít, aniž by se vystavil nebezpečí. Kdo porovnává oba tyto státy mezi sebou, pozná, že je sice snadné dobýt říši, jako je turecká, ale po dobytí je velmi snadné ji udržet. Naopak shledá, že je snadnější dobýt stát, jako je Francie, ale velmi nesnadné ho udržet.

Příčiny, proč útočník nemůže tak snadno dobýt tureckou říši, spočívají v tom, že ho sem nemohou povolat velmožové této říše a nemůže ani doufat, že mu úkol usnadní vzpoura ministrů, obklopujících sultána. Je tomu tak z důvodů výše uvedených. Všichni tito úředníci jsou vladařovi sluhové, jsou na něm závislí a nelze je tak snadno podplatit. A i kdyby je útočník podplatil, nebylo by mu to mnoho platné, protože ze shora připomenutých příčin za úředníky nestojí lid. Kdo by chtěl napadnout tureckou říši, musí počítat s tím, že ji najde sjednocenou, a musí spoléhat spíše na vlastní vojenské síly než na vzpouru obyvatelů. Kdyby však zvítězil a porazil sultána v poli tak, že by už nemohl postavit novou armádu, pak mu již nehrozí jiné nebezpečí, leda od sultánových příbuzných. Po jejich vyhlazení nemusí už mít strach z nikoho, protože ostatní nemají v lidu oporu. A stejně jako před vítězstvím nemohl od nich nic očekávat, nemusí se později ničeho z jejich strany obávat.

Opačné poměry jsou v říších spravovaných tak jako Francie. Můžeš sem snadno proniknout, když získáš na svou stranu některého z velmožů říše. Vždycky se najdou lidé nespokojení a toužící po novotách. Ti pak z příčin shora uvedených mohou ti proktestit cestu do tohoto státu a usnadnit vítězství. Ale po vítězství, chceš-li si říši udržet, setkáš se s mnoha potížemi jak u těch, kdo ti pomáhali, tak u těch, které utiskuješ. Nestací vyhubit vladařův rod, protože tu zůstanou silní

šlechtici a osnují nová a nová spiknutí. Nemůžeš je ani uspokojit, ani vyhladit a při první příležitosti říši ztratíš.

Když nyní uvážíte, jakého druhu byla vláda Dareiova,²⁰ shledáte, že se podobala vládě v turecké říši. Alexandr ji musil napadnout zprvu jako celek a porazit její armádu v poli. Po vítězství a Dareiově smrti zůstal tento stát z důvodů výše zmíněných spolehlivě v Alexandrových rukou. Kdyby jeho nástupci byli svorní, mohli v klidu užívat vlády. V říši nenastaly jiné nepokoje kromě těch, které oni samy rozdmýchali. V státech uspořádaných jako Francie není tak lehké udržet klid. Ve Španělech, Francii a Řecku pod římskou správou propukala co chvíli povstání, protože zde bylo předtím mnoho suverénních zemiček. Pokud tyto země žily v lidském povědomí, nebyli si Římané nikdy jisti svým majetkem. Teprve když upadly v zapomnění a římské impérium se osvědčilo jako mohutná a trvalá velmoc, byli Římané bezpečnými pány v Řecku. Když později bojovali mezi sebou, dokázali si naklonit část obyvatelstva v těchto provinciích podle toho, jak se v nich dovedli prosadit. Jednotlivé provincie uznávaly pouze Římany, protože rodiny jejich bývalých vladařů vymřely. Kdo si uvědomí všechny tyto skutečnosti, nebude se divit, proč si Alexandr tak snadno udržel asijské panství, a proč naopak jiní vladaři, jako Pyrrhos²¹ a další, jen s velkými obtížemi drželi dobytá území. Nerozhodovala tu větší či menší schopnost vítězova, ale odlišné poměry.

JAK SPRAVOVAT OBCE A ZEMĚ, KTERÉ PŘED OBSAZENÍM ŽILY PODLE VLASTNÍCH ZÁKONŮ

Jestliže nově získané státy byly zvyklé žít podle vlastních zákonů a svobodně, jsou zde tři možnosti, jak si je uchovat: za prvé zničit je, za druhé osobně se v nich usídlit a za třetí nechat je žít podle jejich zákonů, vybírat daně a dosadit tam vládu několika málo mužů, kteří se starají, aby ti země zůstala nakloněna. Taková vláda, nastolená z vůle vladařovy, je si vědoma, že se nemůže obejít bez jeho přízně a pomoci, a musí všemožně dbát, aby hájila jeho zájmy. Obec, zvyklou žít svobodně, lze snadněji udržet s pomocí jejich vlastních občanů než jinak.

Příkladem jsou Spartané a Římané. Spartané dobyli Athény a Théby, zavedli tam vládu několika mužů, ale přece je nakonec ztratili. Římané vyvrátili Kartágo a Numantii, a neztratili je. Řecko však spravovali podobně jako Spartané, ponechali mu svobodu a vlastní zákony a neměli úspěch. Byli pak nuceni pobořit mnoho měst, aby si tuto provincii uchovali.

Protože po pravdě jediným spolehlivým prostředkem, jak si udržet provincii, je zničit ji. Kdo se zmocní města uvyklého svobodnému životu a nevyvrátí je, může čekat, že ono zničí jeho. Znovu a znovu se občané bouří

ve jménu svobody a starého řádu. Ani dlouhá léta, ani prokázaná dobrodíní nevyhladí vzpomínku na ně. Dělej co dělej, nevneseš-li rozkol do jejich řad nebo nezničíš-li je, nezapomenou na svobodu a staré poměry a při každé příležitosti o ně znovu usilují. V Pise vzniklo povstání sto let poté, co se octla v područí Florentanů.²²

Jinak je tomu v případě, že občané města nebo provincie jsou zvyklí žít pod vladařem a jeho rod vymře. Zvykli si poslouchat, někdejšího vládce už nemají, o volbě nového z vlastních řad se nedohodnou a svobodně žít nedovedou. Nesahají proto tak ochotně ke zbrani, nový vládce je snadno získá a udrží na uzdě. V republikách koluje živější krev, prudší nenávist a silnější touha po pomstě. Vzpomínka na někdejší svobodu lidem nepopřává a ani nemůže popřát klidu. Nejjistější způsob je buď je zničit, nebo se v nich usídlit.

O NOVÝCH VLADAŘSTVÍCH NABYTÝCH VLASTNÍMI ZBRANĚMI A OSOBNÍ ZDATNOSTÍ

Nikdo se nesmí divit, uvedu-li v dalším pojednání o vladařstvích zcela nových, kde je nový jak vládce, tak státní zřízení, příklady nejslavnější. Lidé téměř vždy

kráčí po cestách prošlapaných jinými a napodobují ve svých skutcích cizí vzory. Ale nemohou se těchto cest držet ve všem a nemohou ani dosáhnout proslulosti těch, jejichž činy napodobují. Proto si má rozumný člověk vždy zvolit ty cesty, jimiž se ubírali slavní mužové, a napodobit jednání těch nejznamenitějších, i když na to jeho schopnosti nestačí, tak aby na něm lpěl alespoň odlesk jejich slávy. Má si počínat jako prozíraví lukostřelci: Když se jim cíl zdá příliš vzdálený, zamíří vysoko nad něj, ne protože by snad hodlali vyslat šíp do takové výše, ale protože doufají, že s pomocí tohoto vysokého zaměření doletí na vytčené místo.

Pravím tedy, že udržet si zcela nové vladařství, kde i vladař je nový, působí větší či menší nesnáze podle míry osobní zdatnosti toho, kdo je získal. Má-li se prostý občan stát vladařem, musí mít buď vynikající vlastnosti, nebo štěstí, a proto se zdá, že ta nebo ona z těch dvou věcí zčásti ty četné obtíže zmírňuje. Ale ten, kdo méně spoléhal na štěstí, byl na tom vždy lépe. Výhodou je i to, že se takový vladař musí ve svém státě ubytovat, protože nemá stát vlastní.

Ale abychom se dostali k těm, kdo získali vladařskou moc jen osobní zdatností, a nikoli štěstím, tvrdím, že z nich nejvíce prosluli Mojžíš, Kýros, Romulus, Théseus a jim podobní. Mojžíše můžeme opominout, protože jen uváděl ve skutek boží příkazy. Přesto mu patří náš obdiv již pro onu milost, že byl hoden rozmlouvat s Bohem. Ale pohovoříme o Kýrovi²³ a dalších, kdo zís-

kali, nebo založili říše. Shledáte, že byli všichni hodni obdivu. A všimneme-li si podrobněji jejich skutků a zásad, přesvědčíme se, že se mnoho nelišily od Mojžíšových, který měl tak velkého rádce. Zkoumáme-li jejich činy a život, vidíme, že jim Štěstěna neposkytla nic kromě příležitosti. Dala jim jen látku, aby ji uhnětli v tvar podle svého uvážení. Bez příležitosti by jejich duševní schopnosti byly zanikly bez užitku, a naopak nebýt jejich zdatnosti, nebyla by jim příležitost nic platná.

Bylo nezbytné, aby Mojžíš zastihl izraelský lid v Egyptě zotročený a ujařmený Egyptany, aby se z touhy po úniku z poroby rozhodl ho následovat. Bylo třeba, aby byl Romulus jako nemluvně pohozen a nezůstal v Albě,²⁴ jinak by se nebyl stal králem v Římě a nebyl by založil novou vlast. Bylo nutné, aby Kýros našel Peršany nespokojené s médskou vládou a Médy změkčilé a zženštilé dlouhým mírem. Théseus by byl nemohl osvědčit svou zdatnost, kdyby nebyl zastihl Atény rozptýlené.²⁵ Příležitost byla sice zdrojem štěstí těch mužů, jejich vynikající duch však dovedl příležitost rozpoznat. Proslavili svou vlast a přinesli jí blaho.

Takoví muži i všichni ostatní, kdo se jako oni stanou panovníky díky svým schopnostem, získávají nesnadno vladařskou moc, ale snadno si ji udrží. Potíže při nabývání vladařské moci vyplývají zčásti z nových ustanovení a řádů, které jsou nuceni zavádět, aby položili základ pro svůj stát a jeho bezpečnost. Musíme si uvědo-

mit, že zavádění nového řádu je pokus neobyčejně sví-
zelný, jeho úspěch velmi nejistý a nebezpečí při jeho
provádění nesmírné. Nový vládce si zneprátelí všechny,
kdo měli prospěch ze starých zákonů, kdežto ti, kdo si
slibují prospěch od zákonů nových, se ho zastávají jen
vlažně. Jejich vlažnost je odůvodněna jednak strachem
z odpůrců nových zákonů, jednak lidskou nedůvěřivos-
tí. Lidé nevěří novotám, dokud se o jejich výhodách
pevně nepřesvědčí. A tak odpůrci nového řádu napa-
dají jej při každé příležitosti velmi vášnivě, kdežto ti
druzí ho jen váhavě hájí. A vladařovi i jim hrozí pak
nebezpečí.

Abychom si tuto věc důkladně ujasnili, musíme si
uvědomit, zda tito novátoři jednají samostatně, nebo
jsou odkázáni na jiné. To znamená, zda při uskutečno-
vání svého díla musí prosit, nebo mohou svou vůli vnu-
tit. V prvním případě dopadnou pokaždé špatně a nic
nesvedou. Ale jsou-li závislí jen sami na sobě a dove-
dou se prosadit silou, mají skoro vždycky úspěch. Pro-
to všichni ozbrojení proroci zvítězili, bezbranní pod-
lehli. Nehledě k tomu, co jsme už řekli, je povaha lidí
vrtkavá. Snadno se dají o něčem přesvědčit, ale jejich
víra netrvá dlouho. Musíme si proto opatřit prostředky,
abychom je mohli, když přestanou věřit, přinutit k víře
násilím.

Beze zbraní by byli Mojžíš, Kýros, Théseus a Ro-
mulus nikdy nepřiměli na delší dobu lid k poslušnosti
nových zákonů. Přesvědčil se o tom za našich dnů mnich

Girolamo Savonarola, jehož nový řád se zhroutil, jak-
mile mu lid přestal věřit.²⁶ Neměl možnost udržet si
ty, kdo mu zpočátku uvěřili, ani přimět k víře nedůvě-
řivé. Je tedy dílo takových lidí velmi obtížné a v cestě
jim stojí všemožná nebezpečí, která musí zdolávat
obratností. Jakmile je překonají, jakmile vyhladí ty, kdo
jim závidí jejich nadřazenost, a obyvatelé si jich začnou
vážit, zůstávají mocní a bezpeční, těší se úctě a jsou
šťastní.

K těmto vznešeným vzorům bych rád připojil ukáz-
ku skromnější. Ale má s nimi mnoho společného a chci
se o ní zmínit za všechny ostatní. Je to Hieron Syrakus-
ký.²⁷ Z prostého občana se stal vladařem v Syrakusách.
Ani jemu nedala štěstěna víc než příležitost. Když se
Syrakusané octli v tísní, zvolili si ho za vojevůdce. Za-
sloužil si proto, aby se stal jejich panovníkem. Byl vel-
mi schopný už v době, kdy byl prostým občanem, a je-
ho životopisec o něm řekl, »že mu k vládě nechybělo
nic než říše«. Zrušil starou brannou moc a vytvořil no-
vou, zpřetrhal stará přátelství a navázal nová. Když
měl vlastní spojence a vojáky, mohl na těchto zákla-
dech vybudovat jakoukoli stavbu. Také on získal vlá-
du s obtížemi, ale snadno si ji udržel.

O NOVÝCH VLADAŘSTVÍCH NABYTÝCH
S CIZÍM VOJSKEM A ŠTĚSTÍM

Kdo se jen díky šťastné náhodě povznesli z nízkého stavu k vladařské moci, nabudou ji sice zcela snadno, ale uchovají si ji jen s velkou námahou. Nemají v cestě žádnou překážku a rychle dorazí k cíli; nesnáze nastanou, až když ho dosáhli. Buď získají stát za peníze, nebo jim ho někdo daruje. Hodně takových šťastlivců bylo v Řecku, v ionských a helespontských obcích, kam je uvedl na trůn Dareios, aby je spravovali pro jeho bezpečnost a slávu.²⁸ Podobně se dostali k moci někteří římsí císaři úplatností vojska.

Takoví panovníci jsou zcela závislí na vůli a štěstí těch, kdo jim k vládě dopomohli, a cizí vůle a štěstí podléhají rozmarům a často se mění. Nedovedou a ani nemohou si vládu udržet. Nedovedou proto, že žili dlouho jako prostí občané, a nemají-li mimořádné schopnosti a nadání, je přirozené, že se ve vládě nevyznají; a nemohou proto, že nemají oddané a věrné vojsko. A pak, státy nakvap zbudované, tak jako všechno v přírodě, co rychle vyklíčí a roste, nemohou zapustit pevné kořeny a odnože. První bouře je povalí. Neboť jak jsem už řekl, tito lidé, kteří se přes noc stali panovníky, nemají s dostatek schopností, aby pevně sevřeli v dlaních ten dar vložený jim Štěstěnou do klína, a aby

dodatečně vybudovali základy pro svou vládu, jak to učinili jiní ještě před uchopením moci.

O těchto dvou způsobech, jak získat vladařskou moc buď osobní zdatností, nebo štěstím, uvedu dva příklady z doby, kterou máme dosud v paměti. Jsou to Francesco Sforza a Cesare Borgia. Francesco se stal zcela spravedlivě a díky velké osobní statečnosti z prostého občana milánským vévodou. A zemi získanou s tisíci strážními s malou námahou udržel. Naproti tomu Cesarovi Borgiaovi, jehož lid nazýval vévodou Valentinským,²⁹ dopomohla k státu šťastná hvězda jeho otce. A ztratil ho, jakmile tato hvězda zapadla. A přece nelitoval žádné námahy a udělal všechno, co má udělat rozumný a schopný muž, aby zapustil kořeny v zemi darované mu cizími zbraněmi a štěstím. Protože, jak jsem už řekl, i kdo nevybudoval základy včas, může tak učinit velmi obezřele později, třebaže má přitom starostí nad hlavu a stavba je v ustavičném nebezpečí. Vezmeme-li v úvahu všechny vévodovy úspěchy, vidíme, že položil pevné základy pro svou budoucí moc. Myslím, že stojí za to se o nich zmínit, protože nevím, co může být lepším poučením pro nové vladaře nežli příklad jeho skutků. A jestliže jeho snaha selhala, nestalo se tak jeho vinou, nýbrž vinou kromobyčejné a zavilé zloby osudu.

Alexandr VI. chtěl dopomoci svému synu vévodovi k proslulosti, ale měl s tím tehdy i později velké starosti. Především neviděl žádnou možnost, jak mu opatřit nějaké území vně okruhu církevního státu. A věděl

také, že mu vévoda milánský a Benátčané nedovolí ani použít k tomu účelu území závislé na církvi, protože Faenza a Rimini stály tehdy už pod ochranou Benátčanů. Kromě toho viděl, že italská vojska, zejména ta, kterých by byl mohl použít, jsou v rukou baronů obávajících se vzrůstu papežské moci. Nemohl jim proto důvěřovat; veleli jim vesměs Orsiniové, Colonnové a jejich stoupenci.⁵⁰ Nezbyvalo mu proto než změnit tento stav věcí a vnést zmatek na území odpůrců, aby z něho mohl bezpečně uchvátit část pro sebe. Usnadnili mu to Benátčané, kteří se – ovšem z jiných důvodů – rozhodli znovu povolát do Itálie Francouze.⁵¹ Papež nebyl nepřitelem krále Ludvíka, naopak zavděl se mu tím, že rozvázal jeho první manželství.

Král tedy přitáhl do Itálie s pomocí Benátčanů a se souhlasem Alexandrovým. Jakmile obsadil Milán, poslal papežovi vojáky k dobytí Romagne, která se z obavy před králem podrobila. Když vévoda Valentino ovládl Romagnu a porazil sbory Colonnů,⁵² bránily mu v udržení provincie a v dalším postupu dvě věci: jednak jeho vojsko, které se mu nezdálo spolehlivé, a jednak úmysly Francouzů. Báł se, že oddíly Orsiniů, kterých používal, mu odepřou poslušnost a nejen mu nepomohou při dalších výbojích, ale vezmou mu i to, co už získal; a že se podobně zachová i král. Prvého varování se mu dostalo od Orsinských, když po dobytí Faenzy zaútočil na Bolognu: šli do útoku jen velmi neochotně. Úmysly královny pak poznal, když se po obsazení Urbini-

ského vévodství obořil na Toskánsko. Král ho přiměl, aby od tažení upustil. Vévoda se proto rozhodl, že už nebude spoléhat na cizí zbraně a štěstí.

Oslabil především stranu Orsiniů a stranu Colonnů v Římě. Aby si naklonil dosavadní stoupence obou těchto stran z řad římské šlechty, přijímal je do své družiny, určoval jim velké platy a svěřoval jim podle jejich schopností velení nad některými oddíly a různé čestné hodnosti. Za několik měsíců ochabli v příchyllosti k oběma stranám a zcela se přiklonili k vévodovi. Příslušníky rodu Colonnů už zničil a čekal nyní jen na příležitost, jak vyhladit předáky Orsiniů. Naskytla se brzy a využil jí co nejlépe. Orsiniové si příliš pozdě uvědomili, že vzrůst moci vévodovy a papežovy znamená jejich zkázu, a svolali sněm do perugijské obce Magione.⁵³ Měl za následek povstání v Urbinu, nepokoje v Romagni a četná jiná nebezpečí pro vévodu. Ale s pomocí Francouzů je všechna překonal.

Když opět nabył vrchu, nevěřil už ani Francii, ani jiným cizím ozbrojeným silám a uchýlil se ke lsti, aby se vyhnul dalším nemilým překvapením. Zastíral své pravé úmysly tak dokonale, že se s ním dokonce smířili i Orsiniové prostřednictvím pana Paola. Vévoda mu daroval peníze, roucha a koně a nelitoval žádné pocty, aby si ho získal. Jejich prostoduchost je pak v Senigallii vydala do jeho rukou.⁵⁴ Zdeptal tak předáky obou rodin, odloudil jim jejich bývalé straníky a položil tím dosti pevné základy své moci. Držel nyní celou Ro-

magnu a Urbinské vévodství; a zvláště si zakládal na tom, že získal přízeň Romagni a všeho tamějšího obyvatelstva, které už začínalo pociťovat blahobyt.

A jelikož tato okolnost stojí za povšimnutí a měla by být vzorem pro ostatní, nemohu ji přejít mlčením. Nežli vévoda opanoval Romagnu, vládli zde neschopní panovníci, kteří spíše olupovali obyvatelstvo, než aby zde udržovali kázeň, takže mezi lidmi místo svornosti vládla řevnivost. Proto tu bujely krádeže, loupeže a všemožné jiné zpupnosti. Vévoda nahlédl, že jim musí dát dobrou správu, aby obnovil klid a úctu k vládní moci. Svěřil provincii do rukou pana Ramira de Orco,³⁵ bezohledného a rázného muže, a propůjčil mu rozsáhlou pravomoc. Pan Ramiro zde brzy obnovil pořádek a jednotu a velmi se proslavil. Později však vévoda usoudil, že tak velká přísnost není na místě, protože mohla probouzet nenávist. Podřídil proto provincii občanskému soudu s vynikajícím předsedou, kde všechna města měla zástupce. Všiml si, že tuhá správa minulých dnů podnítila proti němu určitou nenávist, a aby se očistil v očích obyvatel a znovu získal jejich náklonnost, rozhodl se dokázat jim, že došlo-li k nějakým ukrutnostem, nezačíná je on, nýbrž drsná povaha jeho ministra. Využil příležitosti a dal jednou zrána na náměstí v Ceseně pohodit Ramirovu mrtvolu rozpolcenou vedví a vedle ní dřevěný obušek a zakrvácený nůž. Byla to hrůzná podívaná a obyvatelé byli uspokojeni a zděšeni zároveň.

Ale vraťme se, odkud jsme vyšli. Vévoda upevnil

svou moc a zažehnal nejhorší nebezpečí tím, že si opatřil vlastní armádu a zničil z valné části vojska, jejichž blízkost mu mohla škodit. Chtěl-li přikročit k dalším výbojům, zbývala tu obava z francouzského krále. Věděl, že se od krále, který pozdě postřehl svůj omyl, nemůže nadít podpory. Začal se proto ohlížet po nových spojencích a kolísat v přátelství k Francouzům, kteří právě tehdy táhli do Neapolského království proti Španělům, obléhajícím Gaetu. Měl v úmyslu naklonit si Španěly a bylo by se mu to brzy podařilo, kdyby byl zůstal naživu Alexandr.

Tak si tedy počínal až do této chvíle.

Ale pokud šlo o budoucnost, musil se především obávat, že Alexandrův nástupce na papežském stolci nebude mu nakloněn a pokusí se mu vzít to, co mu otec daroval. Chtěl se zabezpečit čtvrtým způsobem: za prvé vyhladit šlechtické rodiny, které už dříve ochudil, aby vzal papeži příležitost spojit se s nimi; za druhé získat přízeň všech ostatních římských šlechticů, jak jsem už naznačil, aby s jejich pomocí držel papeže na uzdě; za třetí domoci se co největšího vlivu v kolegiu kardinálů; za čtvrté získat ještě před otcovou smrtí tak rozsáhlou moc, aby mohl vlastními silami vzdorovat prvnímu náporu. Ve chvíli, kdy Alexandr umíral, provedl z těchto čtyř věcí tři, a k uskutečnění čtvrté zbývalo málo. Z ochuzených velmožů dal povraždit, kolik se mu jich podařilo dostihnout, a jen málo se jich zachránilo. Naklonil si římskou šlechtu a v kolegiu měl velmi mnoho

straniků. Pokud jde o nové výboje, měl v úmyslu opakovat Toskánsko, předtím už dobyl Perugii a Piombino a vzal do ochrany Pisu.³⁶

Nebyl by se již musil obávat Francie (protože Španěle by byli zatím odňali Francouzům Neapolské království a obě strany by se byly určitě ucházely o jeho přízeň) a byl by si obratem ruky podmanil Pisu; Lucca a Siena by se byly bez váhání podrobily jednak ze zájmu vůči Florentánům a jednak ze strachu, a Florencie by byla bezmocná. Kdyby se mu to bylo podařilo (a bylo by se tak stalo ještě téhož roku, kdy Alexandr zemřel), byl by měl tolik moci a slávy, že se mohl udržet vlastní silou a nespoléhat na štěstí a cizí vojsko, nýbrž jen na vlastní zbraně a zdatnost. Alexandr však zemřel už pět let poté, kdy vévoda poprvé vytasil meč.³⁷ Ovládal tehdy spolehlivě jen Romagnu, všechno ostatní bylo ve vzduchu, vězel uprostřed dvou mohutných nepřátelských vojsk a byl na smrt nemocen.³⁸

Vévoda však měl v sobě nezkrotnou dravost a sílu, věděl nyní dobře, že lidi je nutno buď získat na svou stranu, nebo je zničit, základy, které v tak krátkém čase položil, byly pevné, takže nemít na krku ta dvě vojska nebo tu chorobu, byl by vyběděl ze všech nesnází. A že ty základy byly opravdu dobré, bylo vidět z toho, že Romagna na něj čekala déle než měsíc, v Římě byl zcela v bezpečí, i když měl smrt na jazyku, a ani Baglioniové, Vitelliové a Orsiniové proti němu nic nezmohli, třebaže ihned přispěchali do Říma. I když při volbě nového pa-

peže nemohl prosadit toho, koho by byl chtěl, mohl přinejmenším zabránit volbě nevídaného kandidáta.³⁹ Kdyby byl býval ve chvíli Alexandrově smrti zdrav, bylo by šlo všechno hladce. Řekl mi ve dnech, kdy byl zvolen papežem Julius II.,⁴⁰ že myslil na všechno, co se může stát po otcově smrti a jak tomu čelit, jen to ho nikdy nenapadlo, že se sám octne na pokraji hrobu.

Shrnuli tedy všechny vévodovy skutky, nemohu mu nic vytýkat. Naopak, jak jsem už řekl, chtěl bych ho dát za vzor těm, jimž dopomohlo k vládě štěstí nebo cizí vojsko. Byl statečný, měl vysoké cíle a nemohl jednat jinak. Jeho úmysly zmařilo jen to, že Alexandr nežil déle a že sám onemocněl. Kdo považuje v nové vladařské hodnosti za nezbytné udržet v šachu nepřítele, získat spojence, zvítězit silou nebo lstí, být milován a obávan poddanými, vynutit si poslušnost a úctu vojáků, vyhubit ty, kdo mu mohou nebo musí škodit, pozměnit novými zákony starý řád, zbavit se nevěrného vojska a vytvořit si nové, zachovat si přátelství králů a knížat tak, aby ho zahrnovali přízní nebo si ho jako protivníka vážili, nemůže nalézt lepší příklad nežli činy vévodovy.

Jen to mu lze vytknout, že nezmařil zvolení Julia II., v čemž měl nešťastnou ruku. Jak jsem už řekl, nemohl sice prosadit svého uchazeče, ale mohl zabránit volbě toho, kdo mu nebyl milý. Nikdy neměl dopustit, aby byl zvolen některý z kardinálů, kterým ukřivdil nebo kteří měli důvod, aby se ho po zvolení obávali. Lidé

jsou nám nepřáteli buď z nenávisti, nebo ze strachu. K těm, kterým ukřivdil, patřili mezi jiným titulární správci chrámů San Pietro in Vincoli a San Giorgio, dále Giovanni Colonna a Ascanio Sforza. Všichni ostatní měli příčinu, aby se po svém zvolení vévody obávali, až na arcibiskupa rouenského a Španěly; Španělé mu byli nakloněni,⁴¹ rouenský arcibiskup pak měl velmi silné postavení, protože za ním stála francouzská říše. Proto měl vévoda především dosáhnout toho, aby byl zvolen některý ze Španělů, a jestli to nebylo v jeho silách, měl souhlasit s volbou rouenského arcibiskupa, ale nikdy s volbou tituláře chrámu San Pietro in Vincoli. Kdo věří, že velcí mužové zapomenou pro novou přízeň na staré křivdy, zklame se. Při této volbě se vévoda zmýlil a byla příčinou jeho konečné zkázy.

VIII

O TĚCH, KDO NABYLI VLADAŘSKÉ MOCI ZLOČINEM

Povznést se z občanského původu k vladařské moci je možno též dvěma jinými cestami, které se vůbec nedají nazvat štěstím nebo osobní zdatností; a chci se o nich zmínit, třebaže jedna z nich přichází v úvahu spíše tam, kde jde o republiku. Prostý občan může získat vládu ve své vlasti buď zločinným a nečestným způsobem, nebo

z vůle ostatních spoluobčanů. Pokud jde o první způsob, připomenu dva příklady, jeden ze staré doby a jeden z nové. Víc jich uvádět nebudu, protože soudím, že postačí těm, kdo by je chtěli napodobit.

Sicilský Agathokles⁴² pocházel nejen z prosté, ale z velmi nuzné a opovrhované rodiny, a přece se stal syrakuským králem. Narodil se jako syn hrncíře a vedl od mládí zločinný život. Ale při vši podlosti projevoval tolik schopností duševních i tělesných, že po vstupu do vojska získával nové a nové hodnosti, až se stal praetorem v Syrakusách. Jakmile byl potvrzen v tomto úřadě, usmyslil si, že bude vladařem a podrží násilím a beze stínu vděčnosti v rukou moc, kterou mu spoluobčané dobrovolně propůjčili. O svém plánu se dohodl s kartaginským Hannibalem, který tehdy tábořil s vojskem na Sicílii,⁴³ jednou z rána svolal syrakuský lid a senát, jako by chtěl projednat nějaké záležitosti týkající se republiky. Na dané znamení zabili jeho vojáci všechny senátory a nejbohatší občany. Po jejich smrti uchvátil Agathokles vládu a podržel si ji bez nejmenšího odporu ze strany lidu. A třebaže ho Kartagiňtí dvakrát porazili a oblehli, nejen uhájil své město, ale ponechav část svých ozbrojenců k obraně proti obléhatelům, napadl s ostatními Afriku, brzy osvobodil Syrakusy z obležení a přivedl Kartagiňany notně do úzkých. Byli nuceni se s ním dohodnout, nechat mu Sicílii a spokojit se s panstvím v Africe.

Kdo tedy přemýšlí o Agathoklových skutcích a ži-

votě, nenalezne nic nebo jen málo, co by mohl připsat štěstí. Jak již řečeno, dostal se k vládě nikoliv z něčí přízně, nýbrž díky vojenským hodnostem získaným s velkými útrapami a překážkami a udržel si ji mnoha opovážlivými a nebezpečnými činy. Není ovšem nic skvělého vraždění spoluobčanů, zrazování přátel, věrolomnost, ukrutnost a bezbožnost. Lze tak sice získat říši, ale nikoli slávu. Přihlížíme-li k smělosti, s jakou se Agathokles vrhal do nebezpečí a odstraňoval je z cesty, k neobyčejné statečnosti, s níž snášel a překonával všechna protivenství, nevidíme důvodu, proč bychom ho měli shledat méně schopným, než byli mnozí jiní slavní vojevůdci. Nicméně jeho bezuzdná ukrutnost a nelidskost a nekonečná řada zločinů nám nedovolují oslavovat ho jako jiné znamenité muže. Nebylo to ani štěstí, ani ušlechtilé vlastnosti, které mu dopomohly k tomu, čeho dosáhl.

Za našich dnů, za papeže Alexandra VI., byl Oliverotto z Ferma,⁴⁴ osiřelý už v dětských letech, vychován strýcem z matčiny strany jménem Giovanni Fogliani. Když dospěl v jinocha, dal ho strýc k vojsku pod velením Paola Vitelliho,⁴⁵ aby se naučil válečnému řemeslu a dosáhl nějakého významného postavení. Po smrti pana Paola sloužil pod jeho bratrem Vitellozzem. Byl chytrý, tělesně i duševně odvážný a velmi záhy se stal ve vojsku nejvlivnějším mužem.

Ale poslouchat jiné se mu zdálo pokořující a vzal si do hlavy, že se s pomocí některých spoluobčanů, jimž

byla milejší poroba jejich obce nežli její svoboda, a za podpory pana Vitellozza stane pánem ve Fermu. Napsal strýci Giovannimu Foglianimu, že by se rád po mnohaleté nepřítomnosti vrátil, aby opět spatřil jeho i své rodné město a prohlédl si trochu svoje dědictví. Záleží prý mu v životě jen na tom, aby získal úctu, a proto si přeje vrátit se s leskem, v doprovodu jednoho sta přátel a sluhů na koních, aby spoluobčané viděli, že nepromarnil zbytečně čas. A strýc se měl postarat, aby ho Fermští uvítali co nejdůstojněji. Bude prý to ctí i pro něj i pro strýce, který ho vychoval.

Pan Giovanni neopomenul nic, čím byl synovci povinován, postaral se o skvělé přivítání a Oliverotto se ubytoval ve svém domě. V několika příštích dnech vykonal nezbytné přípravy k chystanému podlému činu, pak uspořádal slavnostní hostinu a pozval k ní Giovanniho Foglianiho a nejznamenitější fermské občany. Po jídle a různých kratochvilích, obvyklých při takovém hodokvasu, zavedl úmyslně řeč na vážné záležitosti a rozhovořil se o slávě papeže Alexandra a jeho syna Cesara a jejich činech. Giovanni a jiní na jeho vývody odpovídali. Oliverotto náhle vstal a podotkl, že je lépe o takových věcech rozmlouvat v ústraní. Odebral se do jiné místnosti, kam ho Giovanni a ostatní měšťané následovali. A ještě než usedli, vyřítili se z tajných úkrytů vojáci a zavraždili Giovanniho i ostatní.

Po tomto krveprolití vsedl Oliverotto a jeho muži na koně, projeli městem a oblehli palác nejvyššího měst-

ského hodnostáře. Obyvatelstvo se ze strachu podřídilo jeho vůli a utvořilo vládu, jejíž hlavou se stal Oliverotto. Vyhladil všechny nespokojence, kteří mu mohli škodit, a upevnil svou moc novými občanskými i vojenskými zákony. Rok po uchvácení vladařské moci nejenže byl zcela bezpečný v městě Fermu, ale báli se ho i všichni sousedé. A stejně jako Agathokla, i jeho by byl sotva někdo přemohl nebýt toho, že ho Cesare Borgia lstivě vlákal do Senigallie, kde se zmocnil, jak jsem už vyprávěl, Orsiniů a Vitelliů. Zajal i Oliverotta rok po spáchané strýcovraždě a dal ho uskrtit spolu s Vitellozem, u něhož se Oliverotto vyučil smělosti i podlosti.

Leckdo by se mohl divit, že Agathoklovi a jemu podobným bylo dopřáno po nesčetných zradách a krutostech žít dlouho v bezpečí ve své vlasti, že se uhájili proti vnějším nepřítelům a že ani vlastní poddaní se nikdy proti nim nespikli. Mnoha jiným se naopak krutovládou nepodařilo udržet stát ani v dobách míru, ani v nejistých dobách válečných. Domnívám se, že při ukrutnosti musíme rozlišovat nesprávný postup a správný postup. Za správný postup (lze-li vůbec hanebnosti nazvat správnými) můžeme označit ten, když v zájmu nezbytného zajištění moci provedeme všechny ukruté činy najednou a pak v nich nepokračujeme, ale staráme se jak jen možno, aby z nich poddaní měli užitek. Nesprávný postup je ten, kdy krutých činů je zpočátku málo, ale později jich přibývá, místo aby ustávaly. Kdo použije prvého způsobu, mohou s pomocí boží a lidskou

najít určitou oporu pro svou moc tak jako Agathokles. Ti druzí se však nemohou udržet.

Z toho je vidět, že nový vladař má už ve chvíli, kdy obsadí zemi, uvážít všechny křivdy, k nimž musí sáh-nout, a uskutečnit je všechny současně, aby v nich pak nemusil den co den pokračovat, aby i bez nich udržel obyvatelstvo v poslušnosti a získával si je různými dobrými skutky. Kdo nejedná podle toho, ať již z bázně, nebo neprozřetelnosti, musí ustavičně svírat v rukou dýku. Nikdy se nemůže spolehnout na poddané a nemůže si jimi být pro stále nové a opětovné bezprávi jist. Násilné činy nutno všechny provést rázem, protože když netrvají dlouho, dříve přebolí. Kdežto dobrodiní nutno prokazovat kapku po kapce, aby je lidé lépe vychutnali. S poddanými musí vladař zacházet tak, aby nebyl nucen ani v dobrých, ani ve zlých časech své chování měnit. Octneš-li se nepříteli osudu v tísní, není na ukrutnosti čas, a blahověle tě už nespasí rovněž, protože ji lidé považují za vynucenou a není ti nic platná.

IX

O OBČANSKÉM VLADAŘSTVÍ

Vraťme se nyní k druhému případu, kdy se prostý občan stane vládcem ve své vlasti nikoli cestou zločinu

nebo jiným hanebným násilím, nýbrž z přízně ostatních spoluobčanů. Tento případ lze nazvat občanským vladařstvím a k jeho nabytí není třeba výjimečných vlastností ani kromobyčejného štěstí, jako spíše zchytalosti a šťastné náhody. K vládě je možno se dostat buď z přízně prostého lidu, nebo boháčů. V každém městě se setkáváme s dvěma tábory navzájem nepřátelskými, protože lid nechce být ovládán a utiskován boháči, bohatí naopak chtějí rozkazovat lidu a utiskovat ho. Tyto protichůdné snahy vedou v obcích k jedné ze tří možností: buď k vládě jediného muže, nebo k svobodě, nebo k anarchii.

O nastolení vladaře se postará buď prostý lid, nebo bohatá vrstva podle toho, která z obou stran k tomu má příležitost. Když bohatí vidí, že neodolají lidu, začnou vychvalovat někoho ze svého středu a udělají z něho vladaře, aby mohli v jeho stínu uspokojovat své choutky. Lid naopak, když není s to čelit tlaku boháčů, zahrne počtami některého z občanů a dopomůže mu k vládě, aby mu jeho autorita byla záštitou. Kdo získá vladařskou moc s pomocí boháčů, udrží si ji nesnadněji než ten, kdo se k ní dostal s podporou lidu. Neboť má kolem sebe mnoho jiných, které považuje za sobě rovné, a nemůže jim proto rozkazovat ani zacházet s nimi, jak by chtěl.

Kdo nabude vlády přízní lidu, panuje sám a není tu nikdo nebo jen málokdo, kdo by mu odpíral poslušnost. Kromě toho nemůže s poctivým svědomím vyhovět bo-

háčům a neukřivdit přitom ostatním. Lidu vyhovět může, protože cíle chudých občanů jsou počestnější než cíle zámožných. Ti chtějí utlačovat, kdežto lid nechce být utlačován. Rovněž nemůže panovník násilím ovládat prostý lid, protože je ho mnoho; bohatým může vnutit svou vůli, protože jich je málo. Od znepráteleného lidu může vladař v nejhorším případě očekávat, že se od něj odvrátí. Od bohatých mu však hrozí nebezpečí, že ho nejen opustí, ale že proti němu zahájí odboj. Jsou předvídavější a chytřejší, včas pomýšlejí na svou spásu a hledají spolek s tím, kdo podle jejich víry nakonec zvítězí. Vladař musí nutně žít stále uprostřed téhož lidu, ale nemusí mít kolem sebe stále stejné boháče, každý den může některého zničit a jiného povznést, může jim propůjčovat a opět odnímat čestné hodnosti podle vlastního uvážení.

Abych tuto okolnost lépe objasnil, pravím, že tyto vlivné lidi nutno posuzovat z dvojího hlediska. Buď vladař postupuje při správě obce tak, že se tito lidé stanou zcela závislí na jeho štěstí, nebo ne. Těch, kdo spojí svůj osud s jeho a nejsou ziskuchtiví, si musí vážit a ctít je, ty, kdo se nepřizpůsobí, je třeba rozdělit na dva druhy: Buď to dělají z bázkivosti či vrozené malodůšnosti, a v tom případě můžeš použít jejich služeb, zejména když ti mohou dobře poradit, protože v příznivých dobách získáš jejich zásluhou proslulost, v nepříznivých dobách se jich nemusíš bát. Jestli se nepřizpůsobí z vypočítavosti a ctižádosti, je to důkaz, že myslí

víc na sebe než na tebe. Před nimi se musí mít vladař na pozoru a obávat se jich stejně jako zjevných nepřátel, protože ve zlých dobách vždy přispějí k jeho zkáze.

Kdo se stane vladařem z přízně prostého lidu, musí si hledět zachovat jeho přátelství. Je to snadné, protože lid od něho žádá jen, aby ho neutiskoval. Kdo nebude vladařskou moc s pomocí boháčů, musí se především snažit, aby krok za krokem získal na svou stranu také lid. Snadno to dokáže, stane-li se jeho ochráncem. Když lidé mají prospěch tam, kde čekali škodu, tím větší je jejich vděčnost k dobrodinci. Pocítí k němu větší přichylnost, než kdyby mu byli sami dopomohli svou přízní k trůnu. Panovník si může naklonit obyvatelstvo velmi mnoha skutky, lišícími se od případu k případu. Neplatí zde jednotné pravidlo, a proto se o nich nebudu šířit. Opakuji pouze, že přátelství širokých vrstev lidu je vladaři nezbytné; jinak se ve zlých dobách nemá oč opřít.

Spartský vladař Nabis odolal útoku celého Řecka a římských legií pokrytých slávou a uhájil proti nim vlast a stát.⁴⁶ Když se blížilo nebezpečí, stačilo mu držet na uzdě několik málo občanů, což by nebylo rozhodně stačilo, kdyby proti němu stál lid. Nikdo ať nepopírá můj názor otřepaným příslovím, že kdo staví na lidu, staví na blátě. To platí tehdy, když se nějaký prostý občan spoléhá na lid a čeká, že ho osvobodí, až ho přitisknou ke zdi nepřátelé nebo úřady. V tom pří-

padě ho velmi často čeká zklamání, tak jako v Římě bratry Gracchy a pana Giorgia Scaliho⁴⁷ ve Florencii. Ale staví-li na lidu panovník, který umí vládnout, je srdnatý, neztrácí v tísní hlavu, nezameškává nezbytné přípravy a dovede odvahou a rozkazy nadchnout celou obec, nikdy se v lidu nezklame a přesvědčí se, že stavěl na dobrých základech.

Občanská vladařství se obvykle octnou v nebezpečí, když přecházejí od demokratické vlády k absolutní. Vladaři totiž buď rozkazují sami, nebo prostřednictvím úřadů. V posledním případě je jejich postavení slabší a nejistější. Jsou zcela závislí na vůli občanů, jimž propůjčili úřední hodnost, a ti je mohou zejména ve svízelných dobách velmi snadno připravit o moc buď tím, že jdou proti nim, nebo že je přestanou poslouchat. V době nebezpečí nemá pak vladař dost času k uchopení absolutní moci. Občané a poddaní uvyklí rozkazům ze strany úřadů nejsou ochotni ve chvíli nouze poslouchat rozkazy vladařovy. V pochybných časech zůstane jen málo těch, jimž může důvěřovat. Takový vladař totiž nesmí nikdy spoléhat na to, co vidí kolem sebe v klidných dobách, kdy občané potřebují státní moc. Tehdy je každý pln ochoty, každý slibuje a každý touží pro panovníka zemřít, protože smrt je daleko. Ale v krušných časech, kdy naopak státní moc potřebuje občany, nachází jich jen pořádku. Tato zkušenost je tím ošemetnější, že ji lze učinit jen jednou v životě. Proto moudrý panovník musí jednat tak, aby občané vždycky a v ja-

kýchkoli dobách měli zapotřebí státního aparátu a vladaře. Pak mu vždy zachovají věrnost.

X

JAK JE TŘEBA MĚRIT SÍLY KAŽDÉHO VLADAŘSTVÍ

Zkoumáme-li vlastnosti těchto vladařství, musíme mít na paměti ještě jedno: zda totiž má vladař tolik moci, aby se v případě nezbytí udržel vlastními silami, nebo má-li za všech okolností zapotřebí cizí ochrany. K dokonalejšímu objasnění této věci pravím, že za vladaře schopné se udržet vlastními silami považuji ty, kdo mají dostatek mužů i peněz, aby shromáždili patřičnou armádu a vytáhli do pole proti tomu, kdo je chce obléhnout. A za takové, co vždycky potřebují jiných, označuji vladaře, kteří nejsou s to se utkat s nepřítelem v otevřené bitvě, ale musí se uchýlit za hradby a hájit je. O prvním případě jsem už hovořil a řeknu o něm ještě později, co je třeba. V druhém případě nezbyvá, než doporučit takovým panovníkům, aby opevnili a zásobili pouze své město a o ostatní území aby se nestarali. Zaútočit na panovníka, který dobře opevnil své město a jednal s poddanými ve vládních záležitostech, jak jsem naznačil a ještě později naznačím, bude vždy nesnadné. Lidé se neradi pouštějí do podniků spoje-

ných s obtížemi a rozhodně nelze považovat za snadný útok proti městu, jehož občané jsou plni odhodlání a nepocitují k svému pánu nenávisť.

Německá města žijí velmi svobodně, nemají velké zázemí a poslouchají císaře jen když chtějí, a nebojí se ani jeho, ani jiných mocných sousedů. Jsou výborně opevněna a každý si uvědomuje, že dobýt je by byla prozlučná a obtížná věc. Všechna jsou obehnaná spolehlivými příkopy a hradbami a mají dostatek děl. Ve veřejných sklepích chovají pití, jídlo a palivo na celý rok. Kromě toho, aby mohla uživit obyvatele bez újmy na veřejných penězích, má obec vždycky na celý rok dost zásob, aby se mohla provozovat zaměstnání, která jsou páteří a životem města, i řemesla skýtající lidu obživu. Pilně si také hledí vojenského výcviku a vydávají za tím účelem četná nařízení.

Vladař, který má pevné město a není nenáviděn, nemusí se obávat zteče. A kdyby na něj i někdo zaútočil, odtáhl by s hanbou. Neboť události na tomto světě se rychle střídají a je téměř nemožné, aby si někdo mohl dovolit tábořit celý rok s vojskem nečinně pod hradbami. Někdo by mohl namítnout: když lidé, jejichž majetek leží vně hradeb, jej vidí v plamenech, ztrácejí trpělivost a pro strasti dlouhého obležení i vlastní bídu zapomenou na vladaře. Odpovídám, že silný a zmužilý panovník vždy překoná tyto obtíže. Budí v poddaných brzy naději, že utrpení nepotrvá věčně, brzy strach z ukrutenství nepřátel a chytře též zkrátí přílišné směl-

ce. Kromě toho nepřítel pochopitelně pálí a pustoší venkov hned, jakmile přitáhne k městu, tedy v době, kdy jsou lidské mysli dosud rozpálené a odhodlané k obraně. Nemusí se proto vladař příliš strachovat. Za pár dní, když hlavy ochladnou, škody jsou už napáchány, neštěstí je hotová věc a nelze nic dělat. Lidé se tím více přimknou k vladaři, protože věří, že je jim zavázán vděčností; vždyť přece jejich domy lehly popelem a majetek propadl zkáze v zájmu jeho obrany. Je v lidské povaze, že lidi svazuje stejně prokázané jako přijaté dobrodiní. Uvážíme-li dobře to vše, udrží moudrý vladař na počátku obležení i později občany při dobré mysli, jen když má dost potravin a prostředků k hájení města.

XI

O CÍRKEVNÍCH VLADAŘSTVÍCH

Zbývá nám nyní pojednat již jen o církevních vladařstvích. U nich se všechny nesnáze projevují před tím, nežli je někdo získá, což se může stát osobní zdatností nebo štěstím, a lze je pak udržet bez té i oné věci. Opírají se o řád odedávna zakoreněný v náboženství, který je tak pevný a toho druhu, že si v nich vladaři podrží moc, ať již jednají nebo žijí jakkoliv. Drží stát a nehájí ho, mají poddané a nevládnou jim. A stát, třebaže je

bez ochrany, jim nikdo neodejme. Poddaní, i když jim nikdo nevládne, nedbají o to a netouží a ani nemohou se odtrhnout od svého panovníka. Jen taková vladařství jsou bezpečná a šťastná.

Ale protože jsou řízena vyšší moudrostí, nepostižitelnou lidskou myslí, nebudu o nich mluvit. Zřizuje a udržuje je Bůh, takže šířit se o nich by mohl jen člověk opovážlivý a domýšlivý. Chtěl bych jen vysvětlit, jak se stalo, že církev dosáhla i ve světských záležitostech tolik moci, když před Alexandrem⁴⁸ neměli italští šlechtici, a to nejen vládnoucí rody, ale ani obyčejní baroni a nejmenší zemané, o světské moci církve valné mínění. Kdežto dnes se před ní chvěje francouzský král: církev ho dovedla vypudit z Itálie a zničit Benátčany. Je to sice známá věc, ale přesto se mi nezdá zbytečné ji podrobněji připomenout.

Předtím než francouzský král Karel VIII. přišel do Itálie,⁴⁹ ovládali tuto zemi papež, Benátčané, neapolský král, milánský vévoda a Florentňané. Tito panovníci měli především dvojí starost: jednak, aby do Itálie nepřitáhl nějaký cizinec s vojskem, a za druhé, aby nikdo z nich nenabyl přílišné moci. A nejvíce byl střežen papež a Benátčané. K udržení Benátčanů v mezích bylo třeba, aby se všichni ostatní spojili, tak jako při obraně Ferrary.⁵⁰ K zamezení vzrůstu papežské moci používali římských baronů. Ti byli sdružení kolem dvou šlechtických rodin, Orsiniů a Colonnů, a mezi oběma stranami byly ustavičně nějaké spory. Papež měl jejich ozbrojené

oddily stále na očích, takže papežský stát byl slabý a bezmocný. Vyskytl se sice občas neohrožený papež jako Sixtus,⁵¹ ale nikdy mu nepomohlo ani štěstí, ani obratnost, aby se této přítěže zbavil. Příčinou toho byl jejich krátký život. Těch deset let, co papežové zhruba vládli, stačilo stěží k tomu, aby zlomili moc alespoň jedné z obou stran. Když například některý z nich skoro vyhladil Colonnny, pomohl jim zpátky do sedla jeho nástupce, protože byl znepřátelen s rodinou Orsiniů, ale přitom mu na vyhubení Orsiniů nezbyl čas. To bylo příčinou, proč se světská moc papežů těšila v Itálii jen nepatrné úctě.

Pak nastoupil Alexandr VI. a jediný ze všech papežů, co jich bylo před ním, dokázal, jakou převahu může papež nabýt, má-li dost peněz a vojska. Vykonal s pomocí vévody Valentina a u příležitosti francouzského tažení všechno to, o čem jsem hovořil výše při zmínce o vévodových činech. Neměl v úmyslu proslavit Církevní stát, nýbrž vévodu, ale to, co vykonal, přispělo nakonec k velikosti církve, která po smrti Alexandra VI. a jeho syna zdědila ovoce jeho úsilí. Pak přišel papež Julius a zastihl církev mocnou: patřila jí celá Romagna, zásluhou Alexandrovou byli ochromeni římszí baroni a obě jejich strany rozdraceny. Měl vedle toho volnou cestu k hromadění peněz, což před Alexandrem nikdy nebývalo.

Těchto možností Julius⁵² nejen dobře využil, ale dále je rozšiřoval. Umínil si získat Bolognu, porazit Benát-

čany a vyhnat Francouze. Všechny ty plány se mu zdařily, a to k chvále tím větší, že všechno podnikal k povznesení církve, a nikoliv jednotlivce. Strany Orsiniů a Colonnů ponechal v tom stavu, v jakém je našel. Byli sice mezi nimi někteří předáci, kteří mohli vyvolat neklid, ale zdržovaly je dvě věci: jednak velikost církve nahánějící strach, jednak to, že tehdy ani jeden z obou rodů neměl kardinály. Ti bývají zdrojem vzájemných sporů. Jakmile mají tyto strany ve svých řadách kardinály, není nikdy klid. Kardinálové si vydržují v Římě i jinde vlastní strany a baroni jsou nuceni je hájit. Ctižádost prelátů tak vede k řevnivosti a svárům mezi barony.

Jeho Svatost papež Lev⁵³ zastihl papežský stát na vrcholu moci. Jeho předchůdci posílili církev zbraněmi a lze doufat, že on svou dobrotivostí a mnoha jinými ctnostmi jí dopomůže k ještě větší velikosti a úctě.

XII

JAKÉ JSOU DRUHY VOJSKA A O NÁMEZDNÝCH ARMÁDÁCH

Pojednal jsem postupně o všech družích vladařství, jak jsem si na počátku předsevzal, rozebral jsem zčásti příčiny jejich zdaru či nezdaru, ukázal jsem, jakými cesta-

mi se je lidé snažili dobýt a udržet, a zbývá nyní pohovořit povšechně o útočných i obranných prostředcích, které mají zmíněné státy k dispozici. Už dříve jsem připomněl, že vladař musí stavět na pevných základech, jinak ho zcela určitě čeká pohroma. A hlavními základy všech států jak nových, tak starých nebo smíšených jsou dobré zákony a dobré vojsko. Nemohou být dobré zákony, kde není dobré vojsko, a tam, kde je dobré vojsko, jsou nutně také dobré zákony. Proto pomlčím o zákonech a zmíním se jen o armádách.

Vojska, s nimiž vladaři hájí svůj stát, jsou buď vlastní, nebo námezdná, pomocná nebo smíšená. Námezdná a pomocná vojska nemají cenu a jsou nebezpečná. Opírá-li někdo svou vládu o žoldnéřské vojsko, nikdy nebude stát pevně a bezpečně. Takové vojsko je nejednotné, náročné, neukázněné a proradné; v kruhu přátel se žoldnéři chvástají, před nepřítelem jsou zbabělí, neznají boží bázeň, ani lidskou věrnost. Unikáš záhubě jen tak dlouho, dokud nepřítel oddaluje útok. V dobách míru tě olupují oni, za války nepřítel. V táboře je nedrží přichylnost ani nic jiného, jenom mrzký žold, ale ani ten nestačí, aby pro tebe chtěli umřít. Jsou rádi tvými vojáky, dokud se nepustíš do války, ale jakmile válka vypukne, hledí uprchnout nebo odejít.

O tom jistě každého snadno přesvědčím, protože dnešní úpadek Itálie nezavinilo nic jiného, nežli že po dlouhá léta spoléhala na námezdná vojska. Žoldnéři sice pomohli tomu či onomu vladaři k určitému úspě-

chu, mezi sebou se potýkali dosti urputně, ale jakmile přitáhl cizinec, ukázalo se, co jsou zač. Proto si mohl francouzský král Karel VIII. podrobit Itálii takřka bez jediného výstřelu. A kdo řekl, že se tak stalo pro naše hříchy, mluvil pravdu; jenomže to nebyly hříchy, které měl na mysli on, ale ty, o nichž jsem se zmínil já. Byly to hříchy panovníků a ti také na ně doplatili.

Chci nyní blíže osvětlit, jakou pohromou jsou tato vojska. Velitelé žoldnéřů buď jsou, nebo nejsou vynikající válečníci. Jsou-li, nesmíš jim důvěřovat, protože vždycky zatouží získat vlastní moc buď tím, že si podmaní tebe, který jsi jejich pánem, nebo někoho jiného bez ohledu na tvá přání. Není-li to dobrý vojevůdce, zničí tě svou neschopností. A namítne-li někdo, že se stejně zachová každý, kdo má v rukou vojsko, ať již námezdné nebo jiné, odpovím mu výkladem o tom, jak má s vojskem zacházet vladař nebo republika. Vladař se má osobně ujmout úlohy velitele, republika má svěřit velení svým občanům. Když se některý z nich neosvědčí, musí ho vystřídat. Prokáže-li obratnost, musí s pomocí zákonů zabránit, aby nepřekročil meze. Víme ze zkušenosti, že jen panovníci a republiky s vlastní armádou mají nesmírné úspěchy a že námezdné vojsko nepřináší nic než škodu. A republika vyzbrojená vlastní armádou se také neoctne tak snadno v područí některého z občanů, jako kdyby spoléhala na vojsko cizí.

Řím a Sparta měly po mnoho století vlastní armády a žily svobodně. Švýcaři mají silnou armádu⁵⁴ a jsou

naprosto svobodní. Příklad žoldněřského vojska nacházíme v antické době u Kartagiňanů; po první válce proti Římanům nechybělo mnoho a jejich žoldněřská armáda by si je byla podrobila, třebaže Kartagiňané svěřili velení vlastním občanům.⁶⁵ Po Epameinondově smrti povolali Thébané v čelo svého vojska Filipa Makedonského.⁶⁶ Zvítězil a vzápětí je zbavil svobody. Miláňané po smrti vévody Filipa najali Francesca Sforzu proti Benátčanům. Porazil nepřátele u Caravaggia, načež se s nimi spojil a podrobil si své chleboďárce Miláňany. Jeho otec Muzio Sforza, najatý neapolskou královnou Giovannou, zanechal ji zničehonic bez vojska. Musila se svěřit blahověli aragonského krále, aby neztratila království.⁶⁷

Jestliže Benátčané a Florentané v minulosti rozšířili své panství s námezdnými vojsky, a přesto je žoldněřští kapitáni neujařmili, nýbrž hájili je, je třeba podotknout, že v tom Florentánům přálo štěstí. Z vynikajících vojevůdců, kterých se mohli obávat, někteří neztěžili, jiní měli soky, ctižádost dalších pak směřovala jinam. Z těch neztěživších to byl Hawkwood. A protože neztěžil, nebylo možno ověřit jeho věrnost. Ale každý přizná, že v případě vítězství byli mu Florentští vydáni na milost. Sforza měl vždy proti sobě Braccia, hlídali jeden druhého.⁶⁸ Francesco⁶⁹ zaměřil svou ctižádost k Lombardii, Braccio proti církevnímu státu a Neapolskému království.

Ale přistupme k tomu, co se událo nedávno. Floren-

tané jmenovali vojevůdcem Paola Vitelliho, velmi bystrého muže, který se stal z prostého občana slavným válečníkem.⁶⁰ Kdyby byl dobyl Pisu, nikdo nepopře, že by byli Florentané odkázáni zcela na něho. Protože kdyby se byl dal najmout od nepřátel, bylo by se jim vedlo zle. A kdyby si ho udrželi ve vlastních službách, byli by ho musili poslouchat.

Bereme-li v úvahu úspěchy Benátčanů, vidíme, že si počínali bezpečně a slavně, dokud válčili vlastními silami (předtím nežli se jejich výboje obrátily k pevnině). Se svými šlechtici a ozbrojeným lidem vykonali znamenité činy. Jakmile však začali bojovat na pevnině, zpronevěřili se této dobré zásadě a napodobili válečné mravy běžné v Itálii. V počátcích svého růstu na pevnině nemusili mít příliš velký strach ze svých vojevůdců, protože tam drželi nevelká území a protože se těšili slavné pověsti, ale když své panství rozšířili, což se stalo zásluhou Carmagnoly,⁶¹ poznali svou chybu. Věděli, že je neobyčejně obratný, pod jeho velením porazila jejich vojska milánského vévodu, na druhé straně si všimli, že je ve válce liknavý a dospěli k přesvědčení, že s ním už nemohou zvítězit, nebude-li on sám chtít. Nemohli ho ani propustit, aby neztratili to, co předtím získali. Byli proto nuceni dát ho pro vlastní bezpečnost zabít. Pak byli jejich vojevůdci Bartolomeo da Bergamo, Roberto da San Severino, hrabě Pitigliano a další. Ale s nimi se mohli nadít spíš ztráty než zisku, jak se to později ukázalo u Vailà, kde v jediné bitvě

ztratili všechno, co s velkou námahou získali za osm set let.⁶² Neboť užitek z těchto armád je malý, dostává se pomalu a pozdě, kdežto ztráty jsou okamžité a zdrcující.

A když už uvádím příklady z Itálie, ovládané po mnoho let námezdnými vojsky, pohovořím o nich z vyššího hlediska, abychom poznali začátek zla i jeho další průběh a mohli zjednat nápravu.

Uslyšíte tedy, jak v poslední době, kdy císařská moc v Itálii začala klesat a světská moc papežů vzrostla, rozdělila se Itálie brzy na mnoho států. Četná velká města se chopila zbraně proti své šlechtě, která je dříve za podpory císařovy utlačovala. Církev jim nadržovala, aby získala prestiž v světských záležitostech. V mnoha jiných městech se některý z občanů zmocnil vladařského trůnu. Tím se téměř celá Itálie octla v rukou církve a několika republik, a protože kněží a měšťané se obvykle nevyznají ve zbraních, začali si najímat cizí válečníky. Prvý, kdo proslavil žoldnéřská vojska, byl Alberigo da Cunio z Romagne. Jeho žáky byli mezi jiným Braccio a Sforza, kteří ve své době rozhodovali o všem v Itálii. Po nich následovali další, kteří veleli námezdným armádám až do našich dnů. A přivedli to tak daleko, že Itálie byla obsazena Karlem, zpusťována Ludvíkem, znásilněna Ferdinandem a zneuctěna Švýcary.

Tito námezdní kapitáni postupovali tak, že především zlehčovali význam pěchotní zbraně a vychvalovali

svou jízdu. Důvodem bylo, že sami neměli majetek a žili jen z žoldu. Se slabou pěchotou nic nedokázali a živit početné sbory si nemohli dovolit. Proto se omezovali na jízdu, které mohli uživit množství postačující, aby si získali jméno. Skončilo to tak, že v armádě o dvaceti tisících mužů bylo sotva dva tisíce pěších. A vymýšleli nejrozmanitější chytráctví, aby se oni sami i jejich vojáci vyhnuli větší námaze a strachu. V potyčkách se nezabíjeli, vzdávali se nepříteli a bez výkupného si vyměňovali zajatce. V noci neútočili obléhatelé na město a obránci nepodnikali výpady proti stanům, kolem táborů nezřizovali palisády ani příkopy. V zimě pak vůbec nevytáhli do pole. Všechny tyto nešvary dovolovaly jejich vojenské řády, které si vymýšleli, aby se vyhnuli námaze a nebezpečí, jak jsem už řekl. Zavedli tak Itálii do otroctví a potupy.

XIII

O VOJSKU POMOCNÉM, SMÍŠENÉM A VLASTNÍM

O pomocném vojsku, dalším druhu neúčinné zbraně, lze mluvit, když povoláme někoho mocného, aby nám přišel s vojskem na pomoc a hájil nás. Učinil to nedávno papež Julius II., když viděl, jak žalostně zkla-

malo při tažení proti Ferrare jeho námezdné vojsko. Rozhodl se proto použít vojska pomocného a domluvil se se španělským králem Ferdinandem, který slíbil, že mu vypomůže lidmi a vojskem. Takové armády mohou být samy o sobě užitečné, ale skoro vždy uškodí tomu, kdo si je zavolá na pomoc. Když prohrají, jsi ztracen, když zvítězí, jsi jejich zajatcem.

Antické dějiny se hemží podobnými ukázkami, já však hodlám zůstat u tohoto nedávného příkladu papeže Julia II. Nemohl se dopustit větší nerozvážnosti, nežli že se z touhy po Ferrare vydal zcela na milost a nemilost cizímu panovníkovi. Ale měl štěstí: stala se docela jiná věc a ta ho zachránila před následky špatné volby. Jeho pomocná vojska utrpěla zdrcující porážku před Ravennou, ale vtom se objevili Švýcaři a proti všemu očekávání papežovu i ostatních zahnali vítěze.⁶⁴ Papež se tak nestal zajatcem ani nepřátel, protože ti prchli, ani své pomocné armády, protože vítězem nebyla ona, ale jiné vojsko. Florentané neměli vůbec žádné vojsko, a přivedli si proto k Pise deset tisíc Francouzů, aby ji pro ně dobyli. Následkem této neprozřetelnosti se octli ve větším nebezpečí než jindy v době největší tísně. Cařihradský císař povolal proti svým sousedům do země deset tisíc Turků, a ti už po skončené válce neodešli, což byl počátek ztročení Řecka nevěrci.

Kdo je tedy sám proti sobě, jen ať si poslouží takovými armádami. Tvá zkáza je zpečetěna předem. Po-

mocné vojsko je jednolitě, na slovo poslušné velitelů. Aby ti uškodilo vítězné námezdné vojsko, k tomu nemívá dost času a příležitosti, protože netvoří celek a byl jsi to ty, kdo je naverboval a platil. Třetí osoba, kterou jsi ustanovil velitelem, nemůže rázem nabýt tolik autority, aby ti ublížila. Zkrátka námezdná vojska jsou nebezpečná spíše nekázní, kdežto pomocná naopak kázní.

Proto rozumný panovník se vždy vystříhá takového vojska a raději prohraje bitvu s vlastní armádou, než aby ji vyhrál s cizí, protože ví, že vítězství dobyté cizími zbraněmi není skutečné vítězství. Nikdy se nebudu ostýchat dát za příklad Cesara Borgiu a jeho činy. Vévoda vstoupil do Romagne s pomocným vojskem, kde sloužili vesměs Francouzi a s jejich pomocí dobyl Imolu a Forlí. Ale později se mu armáda nezdála spolehlivá a dal přednost žoldnérům, podle jeho soudu méně nebezpečným. Jako velitele najal členy rodu Orsiniů a Vitelliů.⁶⁵ Ale při dalších podnicích shledal, že i námezdné vojsko je nespolehlivé, nevěrné a nebezpečné. Rozpustil je a vytvořil si vlastní. A vidíme zřetelný rozdíl mezi jednotlivými druhy vojsk, když uvážíme, jak rozdílné byly vévodovy úspěchy, když bojoval jen s pomocí Francouzů, když sborům veleli Orsiniové a Vitelliové a když nakonec spoléhal jen na vlastní vojáky a sám na sebe. Jeho pověst stále rostla a nikdy se netěšil takové úctě, jako když každý viděl, že má armádu zcela ve svých rukou.

Chtěl jsem mluvit jen o italských a nedávných příkladech, ale přesto nemohu opominout syrakuského Hierona, o kterém jsem se už jednou zmínil.⁶⁶ Když ho Syrakusané, jak jsem vyprávěl, ustanovili velitelem vojska, okamžitě pochopil, že žoldnéřští kapitáni nestojí za nic, protože to byli dobrodruzi stejně jako ti dnešní italští. Ale byl si vědom, že si je nemůže ani ponechat, ani jej propustit, a proto je dal rozsekat na kusy. Napříště válčil s vlastní armádou, a ne s cizí. Rád bych dále připomněl jednu postavu ze Starého zákona, vhodnou pro tuto příležitost. David se nabídl Saulovi, že půjde bojovat s filistínským Goliášem, který vyzval Izraelity k souboji. Saul ho oblékl do své zbroje, aby mu dodal odvahy. Ale David, když ji měl na sobě, odmítl ji s poznámkou, že se v ní nedokáže volně pohybovat, a šel se utkat s protivníkem se svým prakem a nožem. Zkrátka cizí výstroj buď z tebe padá, nebo je ti moc těžká, nebo příliš těsná.

Když otec krále Ludvíka XI. Karel VII. štěstím i vlastní zdatností osvobodil Francii od Angličanů,⁶⁷ pochopil rovněž, že se musí nutně vyzbrojit vlastním vojskem, a vyhlásil v říši pohotovost pro jízdu i pěchotu. Jeho syn Ludvík⁶⁸ rozpustil pěchotu a začal najímat Švýcary. Jeho nástupci v tomto omylu pokračovali, což je, jak se dnes názorně ukazuje, zdrojem obtíží této říše. Vynášeli Švýcary a ponížili všechny vlastní zbraně. Pěší vojsko rozpustili celé a jízdu přivtělili k cizí armádě, protože si už tak zvykla bojovat po bo-

ku Švýcarů, že nepovažuje za možné zvítězit bez nich. Následek je, že Francouzi na Švýcary nestačí a bez Švýcarů proti jiným nic nezmohou. Francouzská vojska byla tedy smíšená a skládala se zčásti ze žoldnéřů a zčásti z vlastních oddílů. Taková společná armáda je sice mnohem lepší než jenom pomocná a než jenom námezdná, ale je mnohem horší než armáda vlastní. Uvedený příklad nám musí postačit. Francouzská říše by byla nepřemožitelná, kdyby se byla přidržela zásad Karla VII. a dále je zdokonalovala. Ale lidský nerozum se pachtí za něčím, co se zdá zpočátku pěkné, a nevšimne si jedu skrytého uvnitř. Tak jak jsem to řekl o souchotinách.

Panovník, který ve své zemi nerozpozná rodící se zlořády, nemá v sobě skutečné moudrosti. Ta je dána jen nemnohým. Hledáme-li hlavní příčinu pádu římského impéria, nalezneme ji jen a jen v tom, že začala do vojska verbovat Góty. Od té chvíle začaly síly římské říše ochabovat. Všechna její zdatnost se krok za krokem vytrácela a přecházela na Góty. Shrnuji tedy, že bez vlastního vojska není žádná vladařská moc bezpečná, ale je zcela závislá na Štěstěně a postrádá sílu, jež by ji v nepříznivých dobách obhájila. Názoem a zásadou prozíravých mužů vždycky bývalo, »že není nic slabšího a kolísavějšího než lesk moci, která se neopírá o vlastní sílu«. Vlastním vojskem rozumíme vojsko složené z tvých poddaných nebo tvých občanů nebo lidí na tobě zcela závislých. Všechna ostatní jsou

buď námezdná, nebo pomocná. Způsob, jak si vytvořit vlastní vojsko, nalezneme snadno, budeme-li mít na paměti vojenské zásady čtyř shora uvedených panovníků a všimneme-li si, jak si vybudoval a udržoval armádu otec Alexandra Velikého král Filip a mnoho republik a vladařů. Tomuto způsobu plně důvěřuji.

XIV

O VOJENSKÝCH POVINNOSTECH VLADAŘOVÝCH

Vladař tedy nemá mít jiný cíl a jinou myšlenku a nemá plýtvat vlohami na nic jiného než na válku, na vojenská pravidla a kázeň. Je to jediné umění slušící tomu, kdo vládne. A je tak důležité, že nejen uchovává moc těm, kdo se jako vladaři narodili, ale často dopomáhá k vladařské hodnosti prostému občanu. A naopak jsme často svědky, jak panovníci, kteří mysleli víc na zábavu než na zbraně, ztratili vládu. Prvou příčinou této ztráty je, že jsi zanedbal válečné umění. Jsi-li v něm zběhlý, je to cesta, jak vládu získat.

Francesco Sforza se stal z občana prostého původu milánským vévodou jen proto, že měl armádu. Jeho nástupci se vyhýbali vojenským strastem a z vévodského trůnu poklesli mezi soukromé občany. Vedle jiných nevýhod má bezbranný stav za následek, že tebou

lidé opovrhují. Je to jedno z těch zel, před nimiž se vladař musí mít na pozoru, jak dále vysvětlím. Mezi ozbrojeným a neozbrojeným panovníkem není vůbec porovnání. Je zcela přirozené, že kdo je vyzbrojen, nerad poslouchá neozbrojeného, a že neozbrojený není nikdy bezpečný před ozbrojenými služebníky. Opovržení na jedné straně a podezíravost na druhé se nemohou snášet. Vladař bez vojenských znalostí vedle jiných nevýhod, o nichž jsem se zmínil, nemůže budit úctu u svých vojáků ani jim důvěřovat.

Nesmí proto nikdy pustit ze zřetele vojenský výcvik a v míru musí na něj pamatovat ještě víc než ve válce. Může to udělat dvěma způsoby; jednak praktickými skutky, jednak duševní přípravou. Pokud jde o skutky, musí správně zorganizovat a vycvičit mužstvo a kromě toho se ustavičně věnovat lovu, aby tak jeho tělo přivykalo nepohodlí. Současně se musí seznamovat s povahou krajiny, všimnout si, kde se tyčí hory, kam vedou údolí a kde leží roviny, a naučit se chápat význam řek a bažin. Musí tomu věnovat veškeré úsilí, neboť tyto vědomosti mu přinášejí dvojí užitek: Jednak poznává svou zemi a lépe porozumí, jak ji hájit. Když pozná a pochopí ráz krajiny ve vlastní zemi, snadno mu porozumí i tam, kde se octl poprvé. Protože kopce, roviny, údolí, řeky a bažiny, s nimiž se setkáváme například v Toskánsku, se v něčem podobají těm, jež se vyskytují v jiných krajích. Takže známe-li přírodu v jedné zemi, porozumíme jí snáz i jinde. Který vladař po-

strádá těchto znalostí, postrádá to hlavní, co musí mít vojevůdce. Zmíněné vědomosti ho učí, jak s výhodou na vlastní straně zaútočit na nepřítele, zvolit místo pro tábor, vést vojsko, řídit bitvy a obléhat města.

Achajského vládce Filipoimeina⁶⁹ chválí spisovatelé kromě jiného též za to, že v dobách míru ustavičně myslil na válečné taktiky. Když dlel s přáteli na venkově, často se zastavil a uvažoval s nimi: Kdyby nepřátelé byli tam na tom kopci a my s vojskem leželi zde, kdo by byl ve výhodě? Jak bychom postupovali podle pravidel, kdybychom je chtěli napadnout? Jak si počínat, kdybychom chtěli ustoupit? A kdyby ustupovali oni, jak je pronásledovat? A za chůze s nimi probíral všechny okolnosti, před nimiž se může vojsko octnout. Vyslechl jejich názory, pak vyložil svůj a poděřel jej důvody. Dík těmto ustavičným úvahám, když pak vedl vojsko do boje, nemohlo se přihodit nic, s čím by si nevěděl rady.

Pokud jde o duševní průpravu, má vladař číst dějiny a seznamovat se s činy proslulých mužů, všímat si, jak si počínali ve válkách, uvažovat o příčinách jejich vítězství a porážek, aby se dovedl vystříhat špatných příkladů a napodobit dobré. A zejména má dělat to, co před ním nejeden slavný muž: totiž řídit se vzorem předchůdců, kteří sklidili chválu a uznání, a mít ustavičně na paměti jejich postup a skutky. Tak prý Alexandr Veliký napodobil Achilla, Caesar Alexandra, Scipio Kýra. Kdo si přečte, co o Kýrově životě napsal

Xenofontes,⁷⁰ pozná pak v životopise Scipionově, jakou slávu mu toto napodobování vyneslo, jak se Scipio v mravnosti, laskavosti, lidskosti a štedrosti přizpůsoboval tomu, co Xenofontes vyprávěl o Kýrovi. Podobně má jednat každý moudrý vladař a nikdy nemá v klidných dobách zahálet, nýbrž pilně shromažďovat zkušenosti, aby z nich měl prospěch v nepříznivých dobách a aby byl připraven čelit nepřízni osudu, když se štěstí obrátí proti němu.

XV

O VĚCECH, PRO KTERÉ SI LIDÉ A ZVLÁŠTĚ VLADAŘI ZASLOUŽÍ CHVÁLU NEBO HANU

Zbývá pojednat o tom, jak se má vladař chovat k poddaným a spojencům. Vím, že o tom psali už mnozí jiní, a obávám se, rozepíšu-li se o nich i já, že budu považován za domýšlivého, tím spíš, že právě při probírání tohoto námětu postupuji jinak než ostatní autoři. Přeji si totiž, aby moje kniha přinesla čtenáři užitek, a soudím proto, že je vhodnější vylíčit pravdu skutečnou a ne pravdu zdánlivou. Mnoho kronikářů napsalo o různých republikách a říších věci, které ve skutečnosti nikdo nikdy nezažil a neviděl. Je velký rozdíl v tom, jaký život je a jaký by měl být, a kdo nevidí, jak lidé jed-

nají, ale jen to, jak by jednat měli, učí se spíš své zkáze než záchraně. Člověk, který chce být za všech okolností dobrý, zcela určitě pohoří mezi ostatními, kdo dobří nejsou. Je proto nezbytné, aby se vladař pro vlastní spásu naučil, že nemusí být vždycky dobrý, ale podle potřeby někdy ano, někdy ne.

Ponechme tedy stranou domnělé vlastnosti, které má vladař mít, a pohovořme o skutečných. Pravím, že když lidé mluví o svých bližních, zejména o vladařích, protože stojí výš než ostatní, připisují jim různé vlastnosti zasluhující hanu nebo chválu. O někom například tvrdí, že je štědrý, o jiném, že je skoupý (úmyslně neříkám lakomý, protože lakomec je člověk usilující o nepoctivý zisk, kdežto za skoupého označujeme toho, kdo je při výdajích příliš šetrný). Jeden je považován za lidumila, jiný za chamtivce, jeden za ukrutníka, jiný za soucitra, jeden za věrolomníka, druhý za věrného, ten za zženštilého a bázlivého, onen za divocha a smělce, jeden za vlídného, jiný za pyšného, jeden za chlípníka, druhý za cudného, jeden za upřímného, jiný za vypočítavého, jeden za neústupného, druhý za povolného, jeden za vážného, jiný za větroplacha, jeden za zbožného, jiný za nevěrce a podobně.

A vím, že podle názoru každého člověka by bylo nejvyšší chvályhodné, aby měl vladař ze všech shora vyjmenovaných vlastností ty, které považujeme za dobré. Ale nikdo nemůže mít jen dobré vlastnosti a ve všem se jimi řídit, protože se to přiči lidské přirozenosti,

a proto musí být panovník tak rozumný a vystříhat se těch špatných vlastností, pro které by mohl přijít o vládu, a vyhýbat se pokud možno i těm, které ho o ni připravit nemohou. Není-li to možné, může s menšími obavami povolit těm druhým. A nesmí se ani starat o to, zda ho někdo bude pomlouvat za špatnosti, bez nichž by těžko obhájil moc. Rozvážíme-li to všechno do důsledků, naskytne se mu leccos zdánlivě chvályhodného, ale kdyby se tím řídil, zničil by sám sebe. Jiná věc se opět může zdát špatná, ale ve skutečnosti znamená jeho bezpečnost a prospěch.

XIV

O ŠTĚDROSTI A ŠETRNOSTI

Začnu tedy u těch vlastností, které jsem v předešlé kapitole uvedl jako první. Pravím, že je dobré, je-li někdo považován za štědrého. Nicméně štědlost prokazovaná tak, aby o ní všichni věděli, ti škodí. A když ji prokazuješ skromně tak, jak se prokazovat má, zůstane utajena a neujdeš pomlouvám, že jsi drzgrešle. Kdo si chce mezi lidmi udržet pověst štědrého muže, musí si při všech příležitostech počínat s veškerou nádeherou. A takový vladař vždycky vyplývá na okázalé vystupování všechny prostředky. A nakonec, aby po-

věst o jeho štědrosti neutuchla, musí obyvatelstvu ukládat těžká břemena, vypisovat daně a dělat všechno, čím lze vyzískat peníze. Poddaní ho začnou nenávidět, a když zchudne, ztratí všechnu úctu. Jeho štědrost tak mnohým ublíží a jen málokomu poslouží. Otřese jím pak první nezdar a zakolísá při prvním nebezpečí. Když si to uvědomí a chce couvnout, hned začnou kolovat pomlavy o jeho skrblictví.

Vladař tedy nemůže bez vlastní škody projevovat tuto chvályhodnou štědrost tak, aby vešla ve známost, a je-li moudrý, nesmí si proto nic dělat z pomluv o své skouposti. Časem ho lidé budou považovat stále za štědrejšího, až poznají, že dík šetrnosti vystačí s vlastními příjmy, že se brání těm, kdo proti němu vedou válku, a že může jít za svými cíly bez zatěžování lidu. Prokazuje tak štědrost všem těm, které neolupuje o majetek, a je skoupý jen vůči těm, kterým nic nedává, a těch není mnoho. Za našich dnů jsme byli svědky, že velké věci vykonali jen panovníci považovaní za skoupé. Ti druzí padli. Papež Julius II. využil své pověstné šetrnosti k získání papežského trůnu, kdežto později, aby mohl vést války, už netoužil si tuto pověst udržet. Současný francouzský král vedl spoustu válek, aniž ukládal poddaným mimořádné daně,⁷¹ jen protože mu zvýšené výdaje pomohla krýt mnohaletá šetrnost. A kdyby měl dnešní španělský král pověst štědrého panovníka, nikdy by nemohl podniknout tolik tažení a zvítězit v nich.⁷²

Vladaře proto nesmí příliš mrzet, začnou-li ho lidé pomlouvat pro skoupost, která slouží jen k tomu, aby nebyl nucen okrádat poddané, aby se mohl hájit, aby se neoctl v chudobě a pohrdání a nemusil se uchýlovat k loupežím. Je to sice jedna z hanlivých vlastností, ale umožňuje mu vládnout. A kdyby někdo tvrdil: Caesar získal štědrostí vládu v Římě⁷³ a mnozí jiní dosáhli vysokých hodností, protože byli štedří a byli také za štědré považováni, odpovídám: Buď už vladařem jsi, nebo teprve o vládu usiluješ. V prvním případě je ti štědrost ke škodě. V druhém případě je ovšem nutné, aby tě lidé považovali za štědrého. Caesar byl jedním z těch, kdo se chtěli dostat k moci v Římě. Ale kdyby byl po dosažení cíle zůstal déle naživu a nemírnil se ve výdajích, byl by vládu ztratil. Kdyby někdo namítl: Bylo mnoho vladařů považovaných za velmi štědré, a přece vykonali s vojsky slavné činy, odpovím: Panovník utrácí peníze buď své a svých poddaných, nebo někoho jiného. V prvním případě musí být šetrný, v druhém případě nesmí za žádných okolností zapomínat na štědrost.

Vladař, který vede vojsko a živí je z válečné kořisti, drancování a výkupného, zachází s cizím majetkem a musí být štědrý, jinak by vojáci za ním nešli. Z toho, co nepatří ani jemu, ani jeho poddaným, může po libosti rozdávat, jako to dělali Kýros, Caesar a Alexandr Veliký. Utrácet z cizího ti neubere na dobré pověsti, spíše přidá. Poškozuje tě, jen utrácíš-li ze

svého. Žádná jiná vlastnost tak nestravuje samu sebe jako štědrost. Tím, že ji prokazuješ, ztrácíš možnost ji prokazovat dál. Buď zabředneš do chudoby a opovržením, nebo chceš-li se chudobě vyhnout, je z tebe nenáviděný vydrždich. Ze všech věcí, před nimiž se vladař musí mít na pozoru, jsou to především pohrdání a nenávisť. A štědrost vede k jednomu i k druhému. Je proto rozumnější mít pověst skoupého, což vyvolává pomluvy bez nenávisti, nežli se chtít proslavit štědrostí a vysloužit si přitom pověst kořistníka, což s sebou nese jak pomluvy, tak nenávisť.

XVII

O KRUTOSTI A SOUCITU, A ZDA JE LÉPE BÝT MILOVÁN NEŽ OBÁVÁN NEBO NAOPAK

Přistupuji k další dvojici vlastností výše uvedených a tvrdím, že přáním každého vladaře má být, aby ho lidé považovali za soucitného, a nikoliv za ukrutníka. Nicméně musí dávat pozor, aby soucitu nežíval nevhodně. Cesare Borgia byl považován za krutého, ale jeho ukrutnost povznesla Romagnu, sjednotila ji a obnovila zde mír a pořádek. Uvážíme-li to dobře, dospějeme k úsudku, že byl milosrdnější než florentští občané: ve snaze vyhnout se pověsti ukrutníků zavinili

zpuštění Pistoje.⁷⁴ Vladař si nesmí všímat pomluv o své krutosti, chce-li udržet mezi poddanými shodu a poslušnost. Protože až na nečetné výstražné tresty projeví víc milosrdenství než ti, kdo z přehnaného soucitu neučiní přítrž vzrůstajícím se rozbrojům, které pak mají za následek vraždy a loupeže. To obvykle poškozují všechno obyvatelstvo, kdežto popravy nařízené panovníkem ublíží jen jednotlivcům. A ze všech vladařů zejména nový vladař se nemůže vyhnout pověsti ukrutníka, protože nové státy bývají plny nebezpečí. Vergilius říká ústy Didoninými⁷⁵:

*Věc těžká a novost mé říše mě takto nutívá
jednati a strážiti naše končiny hájiti vůkol.*

Přitom však panovník nesmí věřit všemu, co slyší. Jeho rozhodování musí být odpovědné, nesmí podléhat neodůvodněnému strachu, musí postupovat umírněně, s rozvahou a lidskostí, aby se nestal z přílišné lehkověrnosti neopatrným a z přílišné nedůvěry nesnesitelným.

Z toho vzniká spor: je-li lépe být milován než obáván nebo naopak. Někdo odpovídá, že by měl člověk být milován i obáván zároveň. Ale to obojí se nenasadno snáší pod jednou střechou, a je proto mnohem bezpečnější, když už se jednoho z obou musíme vzdát, být obáván než milován. Protože o lidech lze tvrdit všeobecně: jsou nevděční a nestálí, buď něco předstírají, nebo tají, vyhýbají se nebezpečí a dychtí po zisku. Dokud jim prokazuješ dobro, jsou všichni tělem i duší

tvoji, nabízejí ti krev, jmění, život i děti, ale jak jsem již řekl, jen dokud je nouze daleko. Když se přiblížuje, rázem obrátí. Vladař, který se zcela spolehl na lidské sliby a nevykonal jiné přípravy, je ztracen. Neboť přátelství, získaná peníze, a nikoli velikost a ušlechtilost ducha, si sice kupujeme, ale ve skutečnosti nejsou naším majetkem a nemůžeme jich v pravé chvíli použít. Lidé se méně rozpakují uškodit tomu, koho milují, než tomu, koho se bojí. Láska se udržuje poutem vděčnosti, ale lidé jsou špatní a s lehkým srdcem je přervou, vidí-li v tom svůj prospěch. Kdežto bázeň se udržuje obavou z trestu, a ta tě neopustí nikdy.

Ale vladař musí vzbuzovat strach tak, aby se vyhnul nenávisti, i když si nezíská lásku. Je zcela dobře být obáván, ale nikoliv nenáviděn. Dokáže to vždy, nebude-li brát občanům a poddaným majetek a ženy. Když už je nucen připravit někoho o život, má tak učinit tehdy, je-li k tomu postačující ospravedlnění a zjevná příčina. Ale především nesmí zatoužit po cizím majetku, protože lidé snadněji zapomenou na smrt vlastního otce než na ztrátu jmění. Důvody k odnětí majetku nikdy nechybějí. Kdo začne žít z loupeží, najde si vždycky záminku, jak se zmocnit cizího majetku. Naopak důvody k popravám jsou vzácnější a nevykytují se tak často.

Když vladař velí armádě a má na starosti množství vojáků, nesmí si už vůbec všimnout, říká-li se o něm, že je krutý. Bez této pověsti nikdy neudrží vojsko sjedno-

cené a ochotné k boji. Mezi obdivuhodnými skutky Hannibalovými se uvádí také to, že i když velel obrovskému vojsku, zverbovanému z mužů nejrozmanitějšího druhu, a vedl je do boje v cizích zemích, nedošlo nikdy k rozbroji ani mezi mužstvem, ani proti vojevůdci, ať už mu štěstí přálo nebo nepřálo. Příčinu toho nutno hledat jen a jen v jeho nelidské krutosti, která spolu s nesčetnými vynikajícími vlastnostmi budila u vojáků úctu i hrůzu. Bez ní by ostatní znamenité vlastnosti nebyly stačily, aby dosáhl právě tohoto účinku. A mnozí méně bystří spisovatelé na jedné straně obdivují jeho činy a na druhé straně odsuzují jejich hlavní příčinu.

A že ostatní skvělé vlastnosti opravdu nestačí, toho důkazem je Scipio, výjimečný muž nejen ve své době, ale v celých dějinách, kam lidská paměť sahá.⁷⁶ Jeho armáda se ve Španělsku vzbouřila. Zavinila to jen jeho přílišná shovívavost, jež přiznávala vojákům víc volnosti, než se shodovalo s vojenskou kázní. Fabius Maximus⁷⁷ mu to vytkl v senátu a obvinil ho, že zkazil římské vojsko. Když Scipionův legát vydrancoval město Lokri v Kalábrii, nepomstil je a nepotrestal legátovu zpučnost, opět jen pro svou mírnou povahu. K jeho obhajobě prohlásil jeden ze senátorů, že někteří lidé se dovedou snáze vystříhat chyb vlastních než trestat chyby druhých. Tato povaha by byla časem poškodila Scipionovu pověst a slávu, kdyby byl suverénním vládcem; ale byl odpovědný senátu, takže mu jeho

slabá stránka nejen nezpůsobila škody, ale vynesla mu slávu.

Vrátím se nyní k otázce, je-li lépe být obáván než milován, a shrnuji: Jelikož lidé milují, když sami chtějí, a bojí se, když chce panovník, musí moudrý vladař spoléhat na to, co závisí na jeho vůli, ne na to, co závisí na vůli jiných. Jen se musí při tom, jak jsem už řekl, snažit, aby nevzbudil nenávist.

XVIII

JAK MAJÍ VLADAŘI PLNIT DANÉ SLOVO

Každý chápe, jak je chvályhodné, když vladař dodržuje dané slovo, je-li upřímný, a nikoliv úskočný. A přece víme ze zkušenosti, že za našich časů dokázali velké věci vladaři, kteří nebrali mnoho ohledu na své sliby a dovedli chytře klamat lidské mozky. A nakonec nabyli vrchu nad těmi, kdo vždy zachovávali věrnost.

Musíme si uvědomit, že lze bojovat dvojím způsobem: jednak zákony, jednak násilím. První způsob je vlastní lidem, druhý zvířatům. První způsob často nestačí, a proto nezbyvá než uchýlit se ke druhému. Vladař proto musí umět jednat jako zvíře i jako lidé. Tomuhle umění učili zastřeně vladaře antičtí spisovatelé. Vyprávějí, jak byli Achilles a četní jiní starověcí

vládcové svěřeni do péče kentaura Chirona, aby je vchoval ve svém duchu. Mít za učitele bytost zpola zvířecí a zpola lidskou neznamená nic jiného, než že se vladař má umět chovat jednou jako zvíře a jindy jako člověk. Jeden způsob bez druhého neobstojí.

Je-li tedy vladař nucen dobře si osvojit způsoby zvěře, má si vzít za vzor lišku a lva. Lev si neví rady s léčkami, liška se neubrání vlkům. Člověk tedy musí být liškou, chce-li prohlédnout nástrahy, a lvem, chce-li zastrašit vlky. Kdo se chová prostě jen jako lev, nerozumí své věci. Obezřetný vládce tudíž nemůže a ani nesmí držet slovo, jestliže se věrnost obrací proti němu a jestliže pominuly příčiny, proč slovo dával. Kdyby všichni lidé byli dobří, nebyla by dobrá tato rada. Ale jsou špatní, a sami by rovněž nedodrželi, co ti slíbili, a proto ani ty jim nemusíš sliby plnit. Vladaři nikdy neměli nouzi o vhodné záminky k porušení slova. O tom lze uvést nekonečně mnoho příkladů z nové doby a ukázat, jak často byl věrolomností panovníků porušen mír a nesplněn slib. Nejlépe vždy dopadne ten, kdo si důkladně osvojí liščí zchytralost. Musí však dovést toto umění utajit, musí se výborně vyznat v převtárce a zastírání. Lidé jsou tak prostomyslní a tolik se pachtí za tím, co právě potřebují, že kdo chce klamat, vždycky najde někoho, kdo se oklamat dá.

Z nedávných příkladů chci uvést alespoň jeden. Alexandr VI. nikdy nic jiného nedělal a na nic jiného nemyslel, než jak obalamutit lidi, a vždycky našel někoho,

kdo mu naletěl. Nikdo také nedovedl horlivěji přesvědčovat a nejsvětějšími přísahami stvrzovat právě to, co hodlal nejméně dodržet. Jeho úskoky se vždycky zdařily, jak si přál, protože se znamenitě vyznal v lidech.

Vladař tedy nemusí nezbytně mít všechny shora uvedené dobré vlastnosti, ale musí umět vzbudit zdání, že je má. Troufám si dokonce tvrdit, že mít je a vždycky se jimi řídit přináší škodu, kdežto předstírat je přináší užitek. Panovník má budít zdání, že je vlídný, věrný, lidský, upřímný a zbožný, a má takový být. Ale pro případ, kdy je nutno takovým nebýt, má mít povahu dost pružnou, aby se mohl a dovedl změnit v pravý opak. Nutno chápat, že vladař, a zejména vladař nový, nemůže vynikat všemi vlastnostmi, pro které jsou lidé považováni za dobré, protože je často nucen k udržení vlády jednat proti věrnosti, proti milosrdenství, proti lidskosti, proti náboženství. Musí se přizpůsobovat rozmarům Štěstěny a proměnlivosti události. Jak jsem již řekl, nemá pokud možno opouštět cestu dobra, ale říká-li to nezbytnost, má též umět nastoupit cestu zla.

Vladař má proto úzkostlivě dbát, aby nikdy nepro nesl nic, co by se plně neshodovalo s uvedenými pěti vlastnostmi. Kdo ho vidí a slyší, musí mít dojem, že je zosobněná laskavost, věrnost, upřímnost, lidskost a zbožnost. A zvláště si musí dát záležet, aby se zdálo, že má tuto poslední ctnost. Téměř všichni lidé věří víc

zraku než hmatu. Zrak mají všichni, kdežto cit v rukou málokdo. Každý vidí, jakým se zdáš být, ale málokdo vycítí, jakým opravdu jsi. A ti nemnozí si netroufají popírat názor většiny, jež má záštitu v majestátu státní moci. Při posuzování lidské činnosti, zejména skutků vladařových, proti nimž není odvolání, se hledí na výsledek. Panovník se musí starat, aby zvítězil a podržel si moc; prostředky, jimiž to dokázal, shledají lidé vždy čestnými a každý je bude chválit. Lid dá vždycky jen na zdání a na výsledek věci, a na světě není než lid. Menšina nic nesvede, když se většina má o co opřít. Jistý současný panovník, kterého raději nebudu jmenovat, nehlásá nic jiného než mír a věrnost danému slovu, ale to i ono je mu solí v očích; kdyby totiž žil v míru, neměl by slávu, a kdyby plnil sliby, byl by už nejednou přišel o trůn.

XIX

JAK SE VYHNOUT POHRDÁNÍ A NENÁVISTI

Pojednal jsem o nejdůležitějších z vlastností shora vyjmenovaných. O ostatních se zmíním jen stručně a všeobecně. Vladař se musí hledět, jak už bylo zčásti naznačeno výše, vystříhat všeho, co by mohlo vzbudit nenávist a pohrdání. Zažehná-li toto nebezpečí, má

vyhráno; ostatní pomluvy jej nemohou ohrozit. Nezávist, jak jsem řekl, vzbudí zejména tím, je-li nenasytný a zmocňuje se majetku a žen svých poddaných. Toho se musí chránit. Nebere-li lidem ani majetek, ani čest, žijí spokojeně, a zbývá jen bojovat proti náročným choutkám několika málo jedinců, a ty udržíme mnoha způsoby a snadno na uzdě. Pohrdání se vladař vystavuje, považují-li ho lidé za náladového, lehkomyšlného, změkčilého, bojácného a nerozhodného. Před tím se musí mít na pozoru jako před nebezpečným úskalím a musí se vynasnažit, aby svými skutky dával najevo velkorysost, statečnost, vážnost a sílu. O soukromých záležitostech občanů musí rozhodovat s neodvolatelnou platností, a má si uchovat takovou vážnost, aby nikomu ani nenapadlo ho klamat a podvádět.

Který vladař si dovede takovou vážnost získat, je velmi ctěn. Proti vladaři s takovouto pověstí není snadné kout pikle a není snadné na něj zaútočit, protože každý uznává, že je to znamenitý muž a že si ho občané váží. Neboť vladař se musí obávat dvou věcí: uvnitř země vlastních poddaných a za hranicemi mocných sousedů. Proti sousedům se uhájí s dobrým vojskem a dobrými spojenci. Bude-li mít dobré vojsko, bude mít vždy také spolehlivé spojence. Poměry uvnitř země pak budou vždycky příznivé, budou-li příznivé i záležitosti zahraniční, pokud je nenaruší nějaké spiknutí. Vzroste-li v sousedních zemích neklid, jestliže panovník jednal a žil, jak jsem řekl, vždycky, pokud

se sám nevzdá, odolá každému útoku, tak jako zmíněný spartský Nabis.

Ze strany poddaných, jsou-li okolní poměry klidné, se musí obávat, aby se proti němu nespiklil. Proti tomu se panovník velmi spolehlivě zabezpečí, vyhne-li se nenávisti a pohrdání a bude-li lid s jeho vládou spokojen. Toho musí nezbytně hledět dosáhnout, jak jsem již na jiném místě obšírně vysvětlil. Jedním z neúčinnějších vladařových prostředků, jak předejít povstání, je nevzbudit nenávist širokých vrstev. Protože, kdo kuje pikle proti vládci, vždycky věří, že se jeho smrtí zavděčí lidu. Když se ale musí obávat, že poštvě lid proti sobě, nemá odvalu k takovému činu tím spíš, že se spiklenci vždycky setkávají s nekonečnými nesnáze. Víme ze zkušenosti, že spiknutí bylo mnoho, ale jen málokteré mělo úspěch. Kdo osnuje spiknutí, nemůže zůstat sám a spolčit se může jen s těmi, o nichž věří, že jsou nespokojeni. Jakmile odhalíš nespokojenci své úmysly, podnikáš ho, aby myslil na svůj prospěch; když tě udá, může čekat odměnu. Na jedné straně tedy vidí jistý zisk, na druhé straně zisk pochybný a plný nebezpečí. Musí to být opravdu tvůj vzácný přítel, nebo zapřísáhlý odpůrce vladařův, aby tě nezradil.

Zkrátka a dobře opakuj, že údělem spiklencovým není než strach, řevnivost a obava z trestu; a to zbavuje odvahy. Kdežto panovník má na své straně majestát trůnu, zákony a ochranu ze strany přátel a státní moci. Když k tomu všemu připočteme náklonnost lidu, sotva

se najde člověk tak pošetilý, aby osnoval spiknutí. Obvykle pocítuje totiž spiklenec strach jen před spácháním zlého skutku, kdežto v tomto případě se nezbaví bázně ani později po dovršení trestného činu (jelikož si tím zneprátelí lid) a nemá naději, že by někde našel útočiště.

O této věci je možno uvést nepřeborné množství příkladů. Ale spokojím se jen jedním, který se udál za života našich otců. Pan Annibale Bentivoglio, děd pana Annibala, našeho současníka, který vládl v Bologni, byl zabit jedním z Canneschiů, kteří proti němu zosnovali spiknutí,⁷⁸ a zůstal po něm jen pan Giovanni, tehdy ještě v plenkách. Hned po vraždě lid povstal a pobil všechny z rodu Canneschiů. Stalo se tak proto, že lid byl v té době oddán rodu Bentivogliů. A přízeň poddaných byla opravdu nemalá; v Bologni samotné nezůstal po Annibalově smrti žádný jeho potomek schopný ujmout se vlády, a když se Bologňští doslechli, že se jeden z rodiny Bentivogliů zdržuje ve Florencii, kde ho až dosud považovali za syna prostého kováře, vypravili se za ním do Florencie a svěřili mu vládu ve svém městě. Panoval tam pak až do doby, kdy pan Giovanni dospěl do věku potřebného k vládě.⁷⁹

Právím tedy závěrem, že se vladař nemusí příliš obávat spiknutí, je-li mu lid přátelsky nakloněn. Ale když je naladěn nepřátelsky a nenávidí ho, musí se bát všeho a každého. Spořádané státy a moudří panovníci dbali vždycky velmi pozorně, aby nedráždili boháče

a aby vyšli vstříc potřebám nejširších vrstev; a starali se o jejich spokojenost, protože to je jedna z nejdůležitějších opor, jaké vladař má.

K spořádaným a dobře spravovaným zemím patří za našich dnů Francie. Nalezneme tam nespočet výtečných institucí, které jsou zárukou svobody a královské bezpečnosti, a mezi nimi je na prvním místě parlament a jeho autorita.⁸⁰ Ten, kdo budoval právní řád v této říši, znal ctižádost a opovážlivost mocných šlechticů a usoudil, že je nutno jim dát udidlo, aby nevybočili z mezí. Na druhé straně věděl, že lid je nenávidí, protože se jich bojí, ale nepřál si, aby úkol zkrotit je připadl na starost právě králi. Chtěl ho ušetřit případných potíží se šlechtou, kdyby stál na straně lidu, a s lidem, kdyby rozmazloval šlechtu. Proto určil nestranného soudce, který by nezávisle na králi potíral šlechtu a zastával se drobného lidu. Nemohlo být lepšího a prozíravějšího ustanovení a současně spolehlivější zástavy bezpečnosti krále a státní moci. Lze z toho vyvodit další důležité ponaučení: že totiž vladaři mají nevďěčné úkoly svěčovat jiným, laskavostí mají prokazovat sami. Znovu opakují, že si má panovník vážit šlechty, ale neprobouzet nenávisť lidu.

Leckomu, kdo uvažoval o životě a smrti některých římských císařů, by se mohlo zdát, že jejich příklad je v rozporu s mým tvrzením. Mohl by dospět k závěru, že žili vždycky bezúhonně a projevovali velikost ducha, a přece pozbyli vlády, nebo je zavraždili spiklenci

z řad vlastních poddaných. Jako odpověď na tyto námitky pohovořím o některých císařích a objasním příčiny jejich pádu, jež se neliší od těch, které jsem uvedl shora. Připomenu zejména některé okolnosti, kterých by si měli povšimnout čtenáři starověkých dějin. Spokojím se zmínkou o císařích vystřídavších se na trůně počínajíc filosofem Markem Aureliem až po Maximina. Jsou to Marcus Aurelius, jeho syn Commodus, Pertinax, Julián, Severus a jeho syn Antoninus Caracalla, Macrinus, Heliogabalus, Alexandr a Maximinus.⁸¹

Musíme si především uvědomit, že zatímco jiní vladaři jsou nuceni krotit ctižádost šlechty a zpupnost davu, měli římscí císařové další potíž, že totiž byli vystaveni zdivočlosti a zištnosti vojáků. Byla to příliš velká nesnáze a mnoho z nich na ni doplatilo. Není to lehký úkol vyhovět jak vojákům, tak lidu. Prostý lid chtěl žít klidně, a proto miloval umírněné císaře, kdežto vojáci milovali panovníka bojechtivého, zpupného, ukrutného a loupeživého. Tyto vlastnosti měl podle jejich přání uplatňovat vůči poddaným, aby mohl vyplácet vojákům dvakrát tak velký žold a uspokojit jejich lakotu a krutost.

Tak se stalo, že císařové, kteří neměli od přírody velkou autoritu, nebo si ji nedovedli uměle získat, nezvládli ani vojsko, ani civilní obyvatelstvo, a vždycky ztroskotali. Většina z nich, zvláště ti, co se dostali k moci jako noví lidé, když si uvědomili propast mezi těmito protichůdnými živly, hleděli uspokojit vojáky

a nestarali se, zda ublíží lidu. Neměli jinou volbu; neboť když se vladaři nemohou vyhnout něčí nenávisti, musí především usilovat, aby nevzbudili nenávist nejširších vrstev, a není-li to možné, musí se ze všech sil přičinit, aby nevzbudili nenávist nejsilnějších skupin. Proto noví císařové, kteří tím spíš potřebovali něčí přízeň, dávali přednost vojákům před lidem. A přineslo jim to někdy užitek, jindy škodu, podle toho, jak si který císař dovedl u nich zjednat úctu.

Všechny shora uvedené příčiny měly za následek, že Marcus Aurelius, Pertinax a Alexandr, kteří všichni žili skromně, milovali spravedlnost, zavrhovali krutost, byli lidštití a dobrotiví, všichni, až na Marca Aurelia, skončili špatně. Jediný Marcus Aurelius se ctí žil a zemřel, protože dosedl na trůn na základě dědického práva a nevděčil za něj ani vojákům, ani lidu. Měl mnoho vynikajících vlastností, jež budily úctu, udržel po celý život v mezích obě strany a nikdy nebyl v nenávisti ani v opovržení. Kdežto Pertinax se stal císařem proti vůli vojáků, zvyklých nespoutaným mravům za císaře Commoda, kteří se nedovedli smířit s počestným životem, k němuž je chtěl Pertinax přimět. Vzbudil tak jejich nenávist a ještě k tomu jim opovrhovali pro jeho stáří, takže ho stihla zkáza již několik měsíců poté, co nastoupil na trůn.

Na tomto místě sluší připomenout, že nenávist je možno podnítit jak dobrými, tak zlými skutky. A proto, jak jsem už jednou řekl, chce-li si vladař udržet moc, je

často nucen být zlý. Jestliže totiž skupina obyvatel, kterou podle svého soudu potřebuješ, abys obstál, ať už je to lid, nebo vojáci, nebo boháči, propadla mravní zkáze, musíš se přizpůsobit jejich povaze, abys je uspokočil, a v tom případě si dobrými skutky sám škodíš.

Ale přistupme k Alexandrovi. Byl tak mírný, že vedle jiných chvályhodných vlastností, které se mu připisují, se uvádí i to, že za celých čtrnáct let vlády nedal zabít nikoho bez řádného soudního rozsudku. A přesto se vojáci proti němu spikli a zavraždili ho, neboť se jim zdálo, že je změkčilý a zcela podléhá vlivu své matky, a začali jím pohrdat.

Všimneme-li si nyní naopak vlastností, jimiž se vyznačovali Commodus, Severus, Antoninus Caracalla a Maximinus, shledáme, že byli nesmírně krutí a loupeživí. Aby uspokoili vojáky, nezastavili se před žádným bezprávím, jakého jen se lze na lidu dopustit. A všichni až na Severa skončili neslavně. Severus byl tak obratný, že si udržel přízeň vojáků, a i když utiskoval lid, mohl vždy šťastně vládnout. Nevšedními schopnostmi vzbudil u vojáků i národa nesmírný obdiv. Lid byl jakoby omráčen a otupen, vojáci uctíví a spokojení. A jelikož činy císaře Severa jakožto nového vladaře byly slavné a pozoruhodné, chci stručně vylíčit, jak dobře postihl přirozené sklony lišky i lva, jejichž zvyky, jak jsem se už zmínil, musí vladař umět napodobit.

Severus prohlédl neschopnost císaře Juliána a přemluvil své legie, kterým velel v Slavonii, že by bylo dobré táhnout do Říma a pomstít smrt Pertinaxe zavražděného vojáky své gardy. Neprozradil jim, že chce na sebe strhnout císařskou moc, a pod zmíněnou záminkou pochodoval k Římu. Přitáhl do Itálie dříve, nežli se roznesla zpráva o jeho kroku. Když přišel do Říma, zvolil ho senát ze strachu císařem a Julián byl zabit. Chtěl-li se Severus stát pánem celého římského impéria, musel po tomto šťastném začátku zdolat dvě překážky: první v Asii, kde se vrchní velitel asijských legií Pescennius Niger dal provolat císařem, druhou na západě, kde velel Albinus a rovněž si činil nárok na císařský trůn. Severus považoval za nebezpečné odhalit se jako nepřítel oběma zároveň, a proto se rozhodl napadnout Nigra a oklamat Albina. Napsal mu, že ho sice senát zvolil císařem, ale že se chce rozdělit o vládu s ním, zaslal mu příslušné listiny a jmenoval ho za souhlasu senátu spoluvladařem. Albinus tomu uvěřil. Ale když Severus přemohl a dal zabít Nigra a urovnal východní záležitosti, vrátil se do Říma a stěžoval si v senátu, že mu Albinus projevil málo uznání za prokázané laskavosti a úskočně usiluje o jeho život; proto prý je nucen jít a ztrestat jeho nevděčnost. Táhl pak proti němu do Francie a odňal mu velení i život.⁸³

Kdo tedy pozorně prozkoumá skutky tohoto císaře, pochopí, že to byl nad jiné divoký lev i chytrá liška,

a uvidí, že se ho všichni obávali a vážili si ho a že ho vojsko nemělo v nenávisti. A nebude se již divit, že jako nový císař dokázal udržet tak obrovskou říši. Jeho neobyčejná proslulost ho vždy uchránila nenávisti, kterou proti němu mohl pocítit národ pro jeho loupeže.

Také jeho syn Antoninus Caracalla měl znamenité schopnosti, které udivovaly široké vrstvy národa a vyhovovaly vojákům. Měl vojenského ducha, velmi lehce snášel všechny útrapy, pohrdal vybranými pokrmy a všemi ostatními změkčilostmi. Všechna vojska ho proto milovala. Ale byl výjimečně a neslýchaně divoký a krutý, měl na svědomí nespočet jednotlivých vražd, vyhladil většinu obyvatel v Římě a všechny v Alexandrii, takže vzbudil prudkou nenávist v celém světě. Začali se ho bát i ti, kdo tvořili jeho nejbližší družinu. Proto ho jistý setník zavraždil uprostřed vojska.

Z toho vyplývá, že si žádný vladař není jistý před násilnou smrtí, odhodlá-li se k tomu činu zarputilý nepřítel; neboť ho může zabít každý, komu nezáleží na životě. Ale podobných případů se vladař nemusí tolik obávat, protože jsou velmi vzácné. Musí jen hledět, aby se nedopustil příliš těžkého bezpráví na někom z těch, jejichž služeb používá a kteří se pohybují v jeho nejbližším okolí. Toho omylu se dopustil Antoninus; dal hanebně zabít bratra onoho setníka, jemu samotnému pak den co den vyhrožoval, a přece si ho ponechal v tělesné stráži. Byl to čin pošetilý a zhoubný, a také přivodil jeho zkázu.

Všimněme si nyní Commoda, jemuž bylo velmi snadné udržet císařskou vládu, protože ji jakožto syn Marca Aurelia podle práva zdědil. Stačilo mu jen kráčet v otcových šlěpějích a vojsko i lid by byli spokojeni. Ale měl krutou a zvířecí povahu a aby mohl olupovat národ, hýčkal armádu a uvolnil její kázeň. Kromě toho vůbec nedbal na důstojné chování, často vystupoval v arénách a zápasil s gladiátory, hověl i jiným nízkým a císařského majestátu nedůstojným choutkám, takže jím vojáci začali opovrhovat. Nenávist lidu a opovržení vojáků měly pak za následek spiknutí, při kterém byl císař zabit.

Zbývá pohovořit o vlastnostech Maximinových. Byl to člověk nadmíru bojovný, a proto legie, znechuceny změkčilostí Alexandrovou, o níž jsem se už zmínil, si ho zvolily po Alexandrově smrti za císaře. Ale nezůstal jím dlouho. Dvěma svými vlastnostmi vzbudil nenávist a pohrdání: jednak byl velmi nízkého původu a v mládí pásal v Thrákií ovce (tato okolnost byla všeobecně známá a vyvolávala u všech značné pohoršení), jednak po nástupu k moci odkládal příchod do Říma a nástup na císařský stolec; nechal své prefekty v Římě i jiných městech říše páchat velká ukrutenství a získal si tak pověst neobyčejného ukrutníka. A tak proti němu povstal celý svět z opovržení k jeho nízkému původu a z nenávisti i strachu před jeho zvlčilostí. První vzpoura propukla v Africe, později v senátu a mezi veškerým římským lidem. Celá Itálie se proti němu spikla. K od-

boji se přidali jeho vlastní vojáci. Když obléhali Aquileiu a nemohli ji dobýt, zavraždili ho znechucení jeho ukrutnostmi, a protože se ho už tolik nebáli, když viděli, co má nepřátel.

Nebudu mluvit o Heliogabalovi ani o Macrinovi a Juliánovi; stíhalo je dokonalé opovržení a okamžitě padli. Přistoupím k závěru svých vývodů. Soudím, že dnešní vladaři nepocitují při správě země tak tíživě nesnáz spojenou s uspokojováním nadměrných nároků vojska. Musí k němu mít pochopitelně určité ohledy, ale snadno se s tím vyrovnají, protože nikdo z těchto panovníků nemá ucelené vojenské útvary, jež dlouho sloužily pod místodržitelem a správou určité provincie, jako někdejší římské legie. Tehdy bylo nutno vycházet vstříc spíš armádě než národu, protože vojsko znamenalo víc než lid. Dnes musí všichni vladaři až na tureckého a egyptského sultána brát větší ohled na přání lidu než armády, protože lid má dnes větší váhu než ona.

Tureckého vladaře považují za výjimku, protože má stále kolem sebe dvanáct tisíc pěšáků a patnáct tisíc jezdců, o které se opírá bezpečnost a síla jeho vlády.⁸⁴ Z toho důvodu si musí tento vládce hledět udržet jejich náklonnost a ostatní zřetele odsunout stranou. Podobně je sultán egyptský zcela v rukou svých vojáků a je nucen si bez ohledu na národ zachovávat jejich přízeň. A nesmíte zapomínat, že se sultanát liší ode všech jiných státních útvarů. Je to něco podobného

jako u křesťanů pontifikát, který nemůžeme označit ani za zděděné, ani za nové vladařství. Moc v Egyptě nedědí totiž synové vládnoucího sultána a pánem se nestanou oni, nýbrž vladař zvolený do této hodnosti sborem oprávněných voličů. Tento řád je starý a nelze jej nazvat novým vladařstvím, neboť tam odpadají všechny nesnáze, vyskytující se v nových vladařstvích. Vladař je sice nový, ale státní zřízení je staré a uznává nově zvoleného sultána, jako by byl dědičným pánem země.

Ale vraťme se k původnímu námětu. Kdo uváží výše uvedené vývody, uvidí, že příčinou zkázy zmíněných římských císařů byla nenávist nebo pohrdání. A pochopí také, jak se stalo, že někteří jednali tak a jiní opačně, a přece se někdo z nich dočkal šťastného konce, jiný nešťastného. Bylo zbytečné, jestliže Pertinax a Alexandr jako noví vladaři chtěli napodobit Marca Aurelia nastoupivšího na trůn podle dědického práva. A stejně tak bylo zhoubné, když Caracalla, Commodus a Maximinus napodobovali Severa a přitom neměli dost schopností, aby jim stačilo jít v jeho stopách. Nový vladař v novém vladařství nemůže slepě napodobit skutky Marca Aurelia a nemusí ani napodobit všechny činy Severovy. U Severa se má učit zásadám nezbytným k položení základů nové vlády, u Marca Aurelia pak těm, jež jsou vhodné a slavné pro vládu zakotvenou a pevnou.

ZDA BUDOVANÍ PEVNOSTÍ A JINÁ OPATŘENÍ,
K NIMŽ VLADAŘI ČASTO SAHAJÍ, JSOU
UŽITEČNÁ ČI NEUŽITEČNÁ

Některí vladaři ve snaze zachovat si bezpečně moc odzbrojili poddané, jiní udržovali podrobené země rozštěpené na soupeřící strany, jiní živili nepřátelství sami vůči sobě, jiní se snažili na počátku své vlády získat na svou stranu nespolehlivé živly, někteří postavili pevnosti, jiní je zrušili a rozbořili. O těchto různých způsobech nelze pronést jednoznačný soud, nepřihlížíme-li k daným poměrům v zemích, kde je nutno k podobným opatřením přistupovat. Nicméně o nich pohovořím tak obsáhle, jak si tento námět sám o sobě zasluhuje.

Nikdy se nestalo, že by byl nový vladař odzbrojil poddané, naopak vždy se postaral o jejich vyzbrojení, byli-li neozbrojeni; protože zbraně, které jim dáš, budou tvé zbraně. Získáš věrnost těch, které jsi podezíral, a ti, kdo ti byli věrní, i nadále takovými zůstanou a z poddaných se stanou tvými stoupenci. Nelze ovšem ozbrojit všechny poddané, ale i když vyznamenáš jen ty, jimiž vložíš do rukou zbraně, můžeš si být jist i ostatními. Ozbrojenci pochopí, že jim prokazuješ laskavost, a budou ti zavázáni. Ostatní ti to nebudou

mít za zlé a uznají, že si zasluhují větší odměnu ti, kdo mají nebezpečnější a zodpovědnější úkol. Ale když je odzbrojíš, pohněváš si je; dáváš najevo, že jim nedůvěruješ buď pro jejich zbabělost, nebo pro nespolehlivost. A ať už věří tomu či onomu, začnou tě nenávidět. Bez vojska být nemůžeš a nezbude ti než si najmout armádu žoldněrů. Zač takové vojsko stojí, o tom už byla řeč. A i kdyby bylo dobré, samo o sobě nestačí, aby tě uhájilo proti silným nepřátelům a proti nespolehlivým poddaným.

Nový vladař v novém vladařství, jak jsem řekl, vždycky si opatřil vlastní vojsko. V dějinách není o podobné případy nouze. Když ale vladař opanuje novou zemi a přičlení ji k své zemi kmenové, pak musí odzbrojit všechno tamější obyvatelstvo kromě těch, kdo mu při výboji pomáhali. Ale i pokud jde o ně, musí se postupem času a při různých příležitostech snažit, aby zpodobnili a aby kázeň v jejich řadách poklesla, a musí to zařídit tak, aby se armáda v celém novém státě skládala jen z jeho vlastních vojáků, kteří s ním žijí ve starém státě.

Naši předkové, samozřejmě ti, kdo se těšili pověsti rozumných mužů, říkali, že k udržení Pistoje sloužily politické strany, k udržení Pisy pevnosti. V některých podmaněných městech podporovali sváry, aby je tím spolehlivěji podrželi ve vlastnictví. Bylo to jistě výhodné v dobách, kdy poměry v Itálii byly do určité míry v rovnováze. Kdežto dnes myslím nelze tento postup

doporučovat. Domnívám se, že podněcování sporů nikdy nevedlo k ničemu dobrému. Spíš je jisté, že vladař okamžitě ztratí město, kde vládne rozkol, jakmile se přiblíží nepřítel. Slabší strana se vždycky přidá k vnější síle a mocnější strana sama nestačí odrazit útok.

Benátčané, jak se domnívám, ponechávali z důvodů shora uvedených v podrobených městech stranu guelfů i stranu ghibellinů. Nikdy jim sice nedovolili prolévat krev, ale přesto živili mezi nimi neshody, aby se občané zaměstnaní vzájemnými různicemi nespolečili proti nim. Ale jak jsme viděli, nebylo jim to nic platné. Po porážce u Vailà si jedna z obou stran dodala zmužilosti a zbavila je veškeré moci. Takový postup totiž prozrazuje vladařskou slabost; v silném státu nelze nikdy trpět podobné rozbroje. Jsou užitečné jen v dobách míru a s jejich pomocí je možno snadněji ovládat poddané. Ale vypukne-li válka, ukáže se v plném světle jejich ošidnost.

Panovníci se beze sporu proslaví překonáním nesnázi a odporu, který se jim staví v cestu. Proto Štěstěna, zvláště zachce-li se jí proslavit nového vladaře, který má víc než panovník dědičný zapotřebí zjednat si vážnost, sama mu navrší do cesty překážky ze strany nepřátel a postará se také o jiná protiventství, aby měl možnost je překonat a vystoupit ještě výš po žebříčku, který mu sami odpůrci přistavili. Proto mnozí soudí, že moudrý vladař má při vhodné příležitosti vzbudit

chytře proti sobě určitou nevoli, aby jejím potlačením získal tím větší proslulost.

Vladaři, zejména noví, shledali spolehlivějšími a užitečnějšími občany, které na začátku své vlády považovali za podezřelé nežli ty, jimž od počátku důvěřovali. Sienský vládce Pandolfo Petrucci⁸⁵ opíral svou moc mnohem víc o nespolehlivé občany než o ostatní. O této věci je zbytečné mluvit obšírněji, protože se od případu k případu mění. Řeknu jen, že občany, kteří byli zpočátku vladařovi nepřátelsky naladění, ale k udržení vlivu se o něj potřebují opřít, získá si vladař zcela snadno na svou stranu. Jsou nuceni mu sloužit tím věrněji, čím naléhavěji jsou podle svého mínění nuceni smazat svými skutky nepříznivý úsudek, který o nich vladař měl. A tak z nich má větší prospěch než z těch, kdo mu slouží bez nejmenší obavy, a proto jeho záležitosti zanedbávají.

A jelikož to věc vyžaduje, rád bych připomněl panovníkům, kterým pomohla k novému vladařství přízeň občanů, aby si dobře uvědomili, jaký důvod pro své jednání měli ti, kdo mu pomáhali. Nebyla-li to upřímná náklonnost k nim, nýbrž nespokojenost s dosavadní vládou v té zemi, jen s velkou námahou a nesnázi si udrží jejich přátelství, protože mu nebude možno uspokojit jejich nároky. Rozváží-li, dobře poučen příklady ze starších i nových dějin, proč tomu tak je, pochopí, že si mnohem snadněji nakloní občany, kteří byli spokojeni s předchozí vládou, a proto na

něj zpočátku nevrážili, nežli ty, kdo se s ním sprátelili a pomáhali mu k uchopení vlády z nespokojenosti.

Vladařové mívali ve zvyku k bezpečnějšímu uchování moci stavět pevnosti, aby byly uzdou a brzdou těm, kdo by pojali úmysl proti nim bojovat, a aby měli bezpečný útulek před náhlým přepadem. Chválím tento způsob, neboť se ho používalo odedávna. Přesto jsme viděli, že pan Niccolò Vitelli za našich dnů rozbořil dvě pevnosti v Città di Castello, aby si tam udržel moc.⁸⁶ Když se urbinský vévoda Guido Ubaldo vrátil do své země, odkud ho vypudil Cesare Borgia, srovnal se zemí všechny pevnosti v celém kraji.⁸⁷ Usoudil, že bez nich tak snadno vládu opět neztratí. Stejně postupovali Bentivogliové po návratu do Bologne.⁸⁸ Jsou tedy pevnosti užitečné, nebo nejsou, podle okolností. V něčem ti mohou být dobré, v něčem uškodit.

Můžeme se na to dívat takto: Vladař, který se bojí vlastních lidí víc než cizích, má budovat opevnění. Kdežto ten, kdo má větší strach z cizinců než z vlastních obyvatel, má se obejít bez nich. Rodině Sforzů škodil a bude škodit milánský hrad, který tam zbudoval Francesco Sforza, víc než jakýkoli rozbroj v zemi. Nejlepší pevností ze všech je nebýt v nenávisti u lidu. I když postavíš pevnosti, nezachrání tě, bude-li tě lid nenávidět. Jakmile se poddaní chopí zbraní, vždycky se najdou cizinci ochotní jim pomoci. V současné době přinesly pevnosti, jak jsme viděli, prospěch jen hra-

běnce z Forlì, když byl zabit její manžel hrabě Girolamo. S jejich pomocí se mohla spasit před útokem lidu, počkat na pomoc z Milána a znovu se ujmout vlády. Okolnosti byly tehdy takové, že nikdo cizí nemohl přijít obyvatelstvu na pomoc. Ale později nebyly ani jí pevnosti mnoho platné, když ji napadl Cesare Borgia a nepřátelský lid se spojil s cizinci.⁸⁹ Bylo by pro ni bývalo v obou případech bezpečnější nebýt v nenávisti u poddaných než mít pevnosti. Uvážíme-li tedy dobře to všechno, pochválím toho, kdo staví pevnosti, i toho, kdo je nestaví, ale pokárám vladaře, který se spoléhá na opevnění, a přitom podceňuje nenávist poddaných.

XXI

JAK SI MÁ POČÍNAT VLADAŘ, ABY SI HO PODDANÍ VÁŽILI

Nic nevzbudí větší úctu k vladaři, než když podnikne slavná tažení a podá důkaz o své zdatnosti. V současné době je toho příkladem nynější španělský král Ferdinand Aragonský. Můžeme ho označit za panovníka téměř nového, protože se ze slabého vladaře stal díky dobré pověsti a slávě předním králem křesťanstva. Zamyslíte-li se nad jeho činy, shledáte je všechny znamenitými, některé dokonce mimořádnými. Na začátku

své vlády podnikl útok na Granadu⁹⁰ a tato válečná výprava se stala základem jeho moci. Vedl ji zpočátku zcela nerušeně a bez obav, že mu v tom někdo bude bránit. Tímto tažením zaměstnal mysl kastilských baronů, kteří zaneprázdnění válkou, nepomysleli na odboj proti němu. Získal tak proslulost a nadvládu nad barony, dřív než si to sami uvědomili. Z peněz církve a národů mohl vydržovat vojska a v dlouhé válce si vybudoval vlastní armádu, která ho později proslavila. Aby se mohl pustit do válek ještě větších, dopustil se poté, stále ve jménu křesťanské víry, politováníhodné krutosti tím, že vyhnal a vypověděl z říše pokřtěné Maury a Židy.⁹¹ Byl to vskutku ojedinělý a žalostný příklad. Pod stejnou záminkou zaútočil proti Africe.⁹² Podnikl tažení do Itálie a naposledy napadl Francii.⁹³ A stále prováděl a plánoval nové a nové výboje, jimiž budil úžas a obdiv v mysli poddaných a současně napjatý zájem o jejich výsledek. Všechny jeho války následovaly tak rychle za sebou, že mezi koncem jedné a začátkem druhé neměli lidé dost klidu, aby proti němu něco podnikli.

Vladaři také velmi prospívá, pamatuje-li na pozoruhodné skutky také při vnitřní správě země, tak jak to podle vyprávění dělal pan Barnabò z Milána,⁹⁴ a vyskytne-li se nějaký občan dokázavší něco mimořádného v občanském životě ať již k jeho prospěchu nebo škodě, má ho odměnit nebo potrestat tak, aby se o tom dlouho mluvilo. A především má vladař hledět,

aby mu všechno, co udělá, zjednálo pověst velkého a neobyčejně nadaného muže.

Vážnost si panovník získá i tím, dovede-li být skutečným přítelem i skutečným nepřítelem, to jest když bez dlouhých rozpaků zaujme otevřeně stanovisko pro jednu stranu a proti druhé. Má z toho vždy větší prospěch, než zůstane-li neutrální. Když dva tvoji mocní sousedé válčí proti sobě, pak buď máš důvod, aby ses obával vítěze, anebo nemáš. Ale v obou těchto případech je pro tebe výhodnější otevřeně se projevit a poctivě bojovat. Nepříznáš-li barvu, staneš se v prvním případě kořistí vítězovou k radosti a uspokojení poraženého a nemáš žádnou omluvu, jsi na holičkách a nenajdeš útočiště. Vítěz netouží po nespolehlivých spojencích, kteří mu nepomáhají v nesnazi. Ani poražený tě nepřijme, protože jsi nebyl ochoten sdílet s ním se zbraní v ruce jeho osud.

Antiochus přitáhl do Řecka povolán Aitolý, aby odtud vyhnal Římany. Vypravil posly k Achajům, spojencům Římanů, aby je odradil od vměšování se do sporu. Naproti tomu Římané je přemlouvali, aby se chopili zbraní po jejich boku. Záležitost se projednávala v radě Achajů, kde je Antiochův vyslanec přemlouval, aby zachovali neutralitu. Na to odpověděl římský legát: »Tito lidé vám sice radí, abyste se nevměšovali do války, ale nic není víc proti vašim zájmům. Stanete se bez smilování a s hanbou obětí vítěze.«

Kdo není tvůj přítel, bude od tebe vždycky požadovat neutralitu, kdežto přítel si bude přát, aby ses nezastřeně chopil zbraně. Nerozhodní vladaři ve snaze vyhnout se okamžitému nebezpečí volí obvykle neutralitu a většinou si přivodí zkázu. Když se srdnatě přikloníš k jedné straně, pak i když zvítězí ten, ke kterému ses přidal, třebas je mocný a jsi mu vydán na milost, je ti vděčný a cítí se vázán přátelstvím. Lidé nejsou nikdy tak nečestní, aby ti projevili tak černý nevděk. A pak, vítězství nebývá nikdy tak dokonalé, aby vítěz nemusil dbát jistých ohledů, zejména vůči spravedlnosti. A když ten, s kým ses spojil, prohraje, poskytne ti útulek, pomáhá ti, pokud je v jeho silách, a sdílíš s ním osud, který se může obrátit k lepšímu. I v druhém případě, jestliže se totiž při střetnutí dvou odpůrců nemusíš obávat vítěze, je rozumné přidat se k jedné straně. Přispíváš ke zkáze jednoho z nich, a to s pomocí někoho, kdo by ho měl spíše chránit, kdyby byl moudrý. Zvítězí-li, máš ho v hrsti. A není možné, aby s tvou pomocí nezvítězil.

Na tomto místě nutno zdůraznit, že si vladař musí dávat pozor, aby se k přemožení odpůrce nikdy nespolečoval, není-li to naprosto nutné, s nikým mocnějším, než je on sám. Po vítězství, jak jsem už řekl, zůstaneš jeho zajatcem. A vladaři se musí stůj co stůj střežit, aby nebyli vydáni na milost jiným. Benátčané se spojili s Francií proti milánskému vévodovi, třebaže se mohli bez tohoto spolku obejít. Vzápětí je stihla po-

hroma.⁹⁶ Není-li ovšem vyhnoutí (jako se stalo Florentánům, když papež a Španělé táhli s vojsky proti Lombardii⁹⁷), musí se vladař přiklonit z výše uvedených důvodů k jedné straně. Ale ať si žádný stát nemyslí, že může někdy učinit bezpečné rozhodnutí. Ať si raději přizná, že všechna rozhodnutí jsou nejistá. Tak už to ve světě chodí, že chceš-li se vyhnout jednomu neštěstí, dostaneš se do druhého. Moudrost spočívá v tom, umět posoudit různá zla a zvolit si to nejmenší.

Vladař se má též projevit jako milovník umění a věd, má zaměstnávat proslulé muže a prokazovat pocty vynikajícím umělcům. Má povzbuzovat měšťany, aby se pokojně věnovali svému zaměstnání ať již v obchodu, zemědělství nebo v každém jiném odvětví lidské činnosti, aby se nikdo nebál zvelebovat majetek z obavy, že mu bude odňat, nebo otevřít si dílnu ze strachu před daněmi. Má odměňovat příčinlivé občany a vůbec každého, kdo zamýšlí tak nebo onak přispět k rozkvětu města nebo státní moci. Kromě toho má v příhodných ročních dobách pořádat pro lid slavnosti a jiné podívané. V každém městě bývají různé cechy a spolky; panovník má mít ohled na tyto skupiny obyvatelstva, má čas od času přijít mezi ně, dávat najevo lidumilnost a štedrost, ovšem tak, aby nezadal své důstojnosti, protože tu si musí zachovat za všech okolností.

O VLADAŘOVÝCH MINISTRECH

Pro vladaře má nemalý význam výběr ministrů. Jsou buď dobří, nebo ne, podle toho, jak moudrý je panovník. Chceme-li posoudit vladařův důvtip, musíme si především všimnout, jakými muži se obklopil. Jsou-li obratní a věrní, lze ho vždy považovat za rozšafného, protože dovedl rozpoznat jejich obratnost a udržet si jejich věrnost. Pokud takoví nejsou, náš úsudek o něm bude sotva příznivý. Nejzávažnější omyl, kterého se vladař může dopustit, je špatná volba ministrů. Každý, kdo znal pana Antonia de Venafro, ministra sienského vládce Pandolfa Petrucciho,⁹⁸ musil uznat, že Pandolfo je znamenitý muž, má-li takového ministra.

Schopnosti rozumu jsou trojího druhu: někdo rozumí své věci sám od sebe, druhý dovede posoudit, čemu jiný rozumí, třetí nerozumí ničemu a nic nedovede posoudit. První je velmi schopný, druhý schopný, třetí neschopný. A jestliže Pandolfo nepatřil do první skupiny, jistě patřil do druhé. Kdo dovede ocenit, kolik moudrosti či nerozumu je v tom, co jiný dělá nebo říká, i když není žádný mudrc, vždycky pozná, zda ministr jednal správně nebo nesprávně. V prvním případě ho pochválí, v druhém pokárá. Ministr nemůže doufat, že by ho oklamal, a chová se náležitě.

Aby vladař správně prohlédl ministra, k tomu má spolehlivý prostředek, který nikdy nezklame. Když vídíš, že ministr myslí víc na sebe než na tebe a že si ve všem, co dělá, hledí vlastního prospěchu, není to nikdy dobrý ministr a nikdy mu nemůžeš věřit. Kdo má v rukou státní moc vladařovu, nesmí nikdy myslit na sebe, ale vždy jen na něho a má s ním hovořit jen o záležitostech, které se ho týkají. Na druhé straně chce-li vladař, aby mu ministr dobře sloužil, nesmí na něj zapomínat, musí ho vyznamenávat, dopomoci mu k bohatství, zavázat si ho vděkem a svěřovat mu čestné úkoly. Musí ministra přesvědčit, že se bez vladaře neobejde, poskytnout mu tolik poct, aby nezatoužil po dalších počtech, tolik peněz, aby nedychtil po dalších penězích, tolik čestných úřadů, aby se obával změny vlády. Jsou-li ministři řádní a chová-li se k nim panovník, jak se sluší, mohou si navzájem důvěřovat. Ne-li, skončí to vždycky špatně buď pro jednoho, nebo pro druhého.

XXIII

JAK SE VYVAROVAT POCHLEBNÍKŮ

Nechci pominout mlčením důležitou kapitolu, a to omyl, jemuž se vladaři jen velmi nesnadno ubrání, nejsou-li hluboce moudří a znamenití znalci lidí. Mám na

mysli pochlebníky, jimiž se obvykle panovníkův dvůr hemží. Lidé se totiž velmi samolibě zabývají svou vlastní osobou a do té míry klamou sami sebe, že se jen stěží ubrání tomuto moru, a brání-li se mu vystavují se nebezpečí, že upadnou v pohrdání. Není totiž jiné cesty, jak uniknout pochlebenství, nežli dát lidem na srozuměnou, že tě neurazí, budou-li ti mluvit pravdu do očí. Ale když si každý troufá mluvit před tebou pravdu, ztrácíš úctu.

Proto rozumný vladař volí střední cestu: vybere si v zemi několik moudrých lidí a jen těm poskytne plnou volnost, aby mu říkali pravdu, a to jen v tom, nač se jich zeptá, jinak ne. Ale má se jich ptát na všechno, vyslechnout jejich názor a pak rozhodnout podle svého. Má se chovat ve státní radě i vůči každému z nich tak, aby pochopili, že čím otevřeněji budou mluvit, tím budou vítanější. Nikomu jinému nemá propůjčit sluch, má jít zpříma za svým cílem a důsledně trvat na svém rozhodnutí. Kdo jedná jinak, buď padne vinou pochlebníků, nebo bude často střídat názory podle proměnlivého mínění jiných. A lidé si ho budou méně vážit.

K tomu chci připomenout jeden příklad z nové doby. Vyslanec současného císaře Maxmiliána páter Luca⁹⁹ vyprávěl o Jeho Milosti, že se nikdy s nikým neradí, a přece nejedná nikdy podle svého rozhodnutí. Chová se právě opačně, nežli jsem řekl. Císař je tajnůstkář, o svých plánech s nikým nehovoří a neptá se na ničí

názor. Když je pak provádí a krok za krokem vejdu ve známost, setkají se s nesouhlasem jeho rádců a císař, který se dá snadno ovlivnit, od nich upustí. Co jeden den nařídí, druhý den odvolá, takže se nikdy neví, co vlastně chce a zamýšlí, a nikdo se nemůže spolehnout na jeho rozhodnutí.

Vladař se má radit ustavičně, ale jen když sám chce, a ne když chtějí jiní. Naopak musí brát lidem chuť, aby mu v něčem radili, dokud se jich na to nezeptá. Ale musí se ptát co nejčastěji a trpělivě vyslechnout pravdu o projednávané záležitosti. A má se spíš hněvat, když pozná, že mu někdo ať již z jakýchkoliv ohledů pravdu zatajuje.

Mnoho lidí se domnívá, že vladař uznávaný za moudrého není takový sám od sebe, ale protože má k ruce schopný sbor rádců. Tito lidé jsou beze sporu na omylu. Platí totiž všeobecné pravidlo, které nikdy neselže: panovníkovi, který sám není moudrý, nikdo dobře neporadí, leda by náhodou svěřil svůj osud zcela do rukou neobyčejně rozumného muže a jen tomu věřil. V tomto případě by to bylo možné, ale netrvalo by to dlouho, protože tento jeho důvěrník by mu zakrátko vládu odňal. Když se ale vladař radí s více lidmi a sám není moudrý, vyslechne různé protichůdné názory a nedovede je uvést v soulad. Každý z rádců bude myslet na vlastní zisk. Vladař nebude s to je ukáznit ani prohlédnout. A musí tomu tak být; neboť se přesvědčíš, že všichni lidé jsou špatní, dokud je nutnost nepřivede

k tomu, aby byli dobří. Lze tedy shrnout: Je to tak, že zdrojem dobrých rad, ať již přicházejí od kohokoliv, je panovníkova moudrost, a ne že by dobré rady byly zdrojem panovníkovy moudrosti.

XXIV

PROČ ITALŠTÍ PANOVNÍCI ZTRATILI VLÁDU

Řídí-li se nový vladař obezřetně shora uvedenými pravidly, je to, jako by v té zemi panoval už dlouho, a jeho vláda je pevnější a bezpečnější, než kdyby ji byl zdědil. Lidé si pozorněji všímají skutků nového vládce než dědičného. A ukáže-li se, že jsou znamenité, setkají se s tím větším souhlasem a jsou pevnějším poutem než starobylost rodu. Současný stav věcí zajímá lidi daleko víc než minulý, a daří-li se jim v nových poměrech dobře, jsou spokojeni a nepřejí si víc. A budou vladaře všemožně hájit, když se i v ostatních věcech bude chovat řádně. Získá si tak dvojnásobnou slávu, že nabyl vlády v nové zemi, že ji zvelebil a posílil dobrými zákony, zdatným vojskem a dobrými příklady. Tak jako dvojnásobnou hanbu sklídí ten, kdo se jako vladař narodil, ale vlastním nerozumem o vládu přišel.

Všimneme-li si panovníků, kteří za našich časů ztratili v Itálii vládu, jako neapolský král, milánský vévoda a jiní,¹⁰⁰ poznáme, že se všichni dopustili téže

chyby, pokud jde o armádu, jak jsem o tom na jiném místě obšírně pojednal. Vidíme dále, že někteří z nich si znepřátelili lid, jiní si sice získali přízeň lidu, ale nedovedli si poradit s mocnými šlechtici. Bez těchto omylů nemůže vladař ztratit stát, schopný vydržovat vojsko v poli. Filip Makedonský, ne otec Alexandra Velikého, ale ten, jemuž později připravil porážku Titus Quinctius,¹⁰¹ neměl velkou moc u porovnání s velikostí Římanů a Řeků, kteří na něj zaútočili. Rozuměl však vojenskému řemeslu, dovedl si naklonit lid a udržet na uzdě šlechtu a dokázal válčit proti nepříteli mnoho let. I když nakonec ztratil vládu nad některými městy, jeho říše mu zůstala.

Proto ať si italští vladaři, kteří mnoho let panovali ve své zemi, až ji nakonec ztratili, nestěžují na nepřízeň osudu, ale na vlastní neschopnost. V klidných dobách nepomysleli na to, že by se poměry mohly změnit (a je to častý lidský omyl, že se za pěkného počasí nepočítá s bouřkou), a když přišly zlé časy, hledali spásu v útěku a nepomýšleli na obranu. Doufali, že je lid roztrpčený zpupností vítězů povolá zpátky na trůn. Je to dobrá rada, není-li po ruce lepší. Ale je velmi nesprávné zanedbat pro ni jiné možnosti. Člověk nemá nikdy padat na zem, jen protože věří, že ho někdo zvedne. To se buď nestane, a i když se to stane, nejsi v bezpečí, protože taková opora je ponižující a nezávisí na tvé vůli. Jen ta obrana je dobrá, spolehlivá a trvalá, která závisí na tobě a na tvé zdatnosti.

JAK OSUD OVLIVŇUJE LIDSKÉ ZÁLEŽITOSTI,
A JAK SE MU VZEPŘÍT

Je mi dobře známo, že mnozí lidé věřili a věří, že záležitosti tohoto světa řídí do té míry osud a Bůh, že je lidé svou moudrostí nemohou změnit k lepšímu, ba jsou proti nim zcela bezmocní. Z toho by bylo možno vyvozovat, že si člověk nemá s ničím lámat hlavu, nýbrž že se má svěřit náhodě. A věří tomu tím spíš lidé v naší době, kdy jsme kolem sebe viděli a den co den vidíme obrovské změny, jakých se nikdo nenadál. Já sám, když jsem o tom přemýšlel, přikláněl jsem se do jisté míry k jejich mínění.

Ale přece v nás dosud nepohasla svoboda vůle, a proto je snad pravda, že osud rozhoduje o jedné polovině našich skutků, ale dopřává nám rozhodovat o druhé polovině nebo o něco menší části. Připodobnil bych osud k jedné z těch dravých řek, které v návalu hněvu zaplavují údolí, porážejí stromy a domy, urvou na jednom místě hlínu a ukládají ji na jiném. Každý před nimi prchá, každý se sklání před jejich zběsilostí a nijak jim nemůže vzdorovat. Ale i když je tomu tak, neplyne z toho, že by lidé v klidných dobách neměli stavět k své ochraně náspy a hráze, aby řeky včas povodně tekly

vyhloubeným kanálem nebo aby alespoň jejich nápor nebyl tak bezuzdný a zhoubný.

Stejně tak osud: projevuje divokost tam, kde se jí nestaví na odpor spořádaná síla, a jeho útok směřuje k místům, kde ví, že nejsou hráze ani náspy, jež by ho spoutaly. Podíváte-li se na Itálii, dějiště těch velkých změn, které si sama zavinila, vidíte před sebou krajinu bez hrází a bez jakékoliv jiné záštity. Kdyby ji chránila zdatnost panovníků jako Německo, Španělsko a Francii, povodeň by nebyla způsobila takové zvraty nebo by se byla naší zemi vůbec vyhnula. To musí stačit jako všeobecná připomínka, jak vzdorovat osudu.

Obrátím raději pozornost k jednotlivým případům. Často vidíme, jak ten či onen vladař dnes žije šťastně a zítra je na dně, aniž se zdánlivě změnila jeho povaha nebo jiné jeho vlastnosti. Děje se tak především z příčin, jimiž jsem se výše dlouho zabýval, že totiž vladař spoléhající bez výhrady na štěstí ztroskotá, když se šťastný vítr obrátí. Věřím, že má úspěch, kdo se chováním přizpůsobí daným okolnostem; a nemá úspěch ten, jehož postup je s danými okolnostmi v rozporu. Vidíme, že se lidé snaží dospět k cíli, který si každý z nich vytkl, to jest k slávě a bohatství, různými cestami: jeden opatrně, druhý o překot, jeden násilím a druhý lstí, někdo trpělivostí a jiný pravým opakem. A každý může těmito různými způsoby dosáhnout svého. Vidíme dále, jak ze dvou lidí počínajících si stejně jeden dorazí k cíli, druhý ne. Nebo jak dva lidé, jeden obezřelý a druhý

prudký, mají oba úspěch, i když zvolili každý jinou cestu. Tady právě rozhodují okolnosti: jsou jejich postupu buď příznivé, nebo ne. Proto někdy, jak jsem řekl, dva lidé jednající právě opačně dosáhnou stejného výsledku, kdežto jiní sice postupují stejně, ale jeden dojde k cíli a druhý nikoliv.

Z téhož důvodu také kolísá štěstí panovníků. Vládnou-li někdo ohleduplně a trpělivě a doba i okolnosti jsou takové, že se tento způsob vlády osvědčuje, je šťastný. Když se doba a okolnosti změni, je ztracen, jestliže nezmění chování. A nikdo není dost prozíravý, aby se dovedl těmto změnám přizpůsobit. Jednak se nemůže odchýlit od toho, k čemu svou povahou tíhne, a nic ho také nepřesvědčí, aby opustil cestu, po které až dosud šťastně kráčet. Když pak přijde čas, kdy je třeba sáhnout k násilí, ohleduplný vladař to nedokáže a ztroskotá. Kdyby měnil povahu podle doby a okolností, jeho štěstí by nedoznalo změny.

Papež Julius II. postupoval ve všem prudce, ale doba i poměry byly tomuto způsobu jednání tak příznivé, že vždycky šťastně došel k cíli. Vzpomeňte si jen na jeho první výpravu proti Bologni ještě za života pana Giovanniho Bentivoglia.¹⁰² Benátčané to neviděli rádi stejně jako španělský král. S Francouzi o té věci dosud vyjednával. A přece vytáhl divoče a neohroženě do pole v čele vojska. Španělé a Benátčané byli tímto krokem zmateni a nehnuli prstem, tito ze strachu, španělský král pak proto, že si přál ovládnout celé Neapol-

ské království.¹⁰³ Na druhé straně si papež naklonil francouzského krále. Když totiž král viděl, že se papež pustil do boje, nahlédl, že mu nemůže bez zjevné urážky odeprít vojenskou pomoc, protože ho chtěl získat za spojence k pokoření Benátčanů.¹⁰⁴

Julius tak dokázal smělým činem to, co žádný jiný papež nikdy nesvedl s veškerou lidskou prozíravostí. Kdyby byl otálel vytáhnout z Říma a čekal, až bude všechno pevně dojednáno a dobře uspořádáno, jak by byl učinil každý jiný papež, neměl by úspěch. Francouzský král by byl měl tisíce vytáček, ostatní tisíce obav. Nebudu mluvit o jeho dalších skutcích, které byly stejně smělé a všechny se mu zdařily. Nežil dlouho, a proto byl ušetřen nezdaru. Kdyby byla přišla doba vyžadující opatrného jednání, znamenala by jeho zkázu, protože by byl nikdy neupustil od metod, k nimž ho ponoukala jeho povaha.

Shrnuji tedy: Jelikož se osud měni, zatímco lidé tvrdošijně lpějí na svých zvycích, jsou šťastni, pokud se jejich postup shoduje s danými poměry. Ne-li, jsou nešťastní. Ale domnívám se, že se lépe vyplácí jednat rázně než ohleduplně, protože Štěstěna je žena. Chceme-li nad ní mít vrch, musíme ji bít a zacházet s ní neurvale. Kdo si takto počínají, zvítězí nad ní lépe než ti, kdo jednají chladnokrevně. A Štěstěna jako žena přeje mladým, protože nemají tolik ohledů, jsou divočejší a směleji si vynucují poslušnost.

VÝZVA K OSVOBOZENÍ ITÁLIE
OD BARBARŮ

Beru-li v úvahu všechno, o čem jsem výše hovořil, a sám v duchu přemýšlím, jsou-li dnes v Itálii podmínky, v nichž by se mohl proslavit nový vladař, a naskýtal-li se schopnému a prozíravému muži příležitost, které by se mohl chopit pro vlastní slávu a pro blaho všech obyvatel této země, mluví dnes podle mého mínění tolik důvodů ve prospěch nového vladaře, že opravdu nevím, která jiná doba by mohla být pro něj vhodnější. Jestliže synové Izraele, jak jsem řekl,¹⁰⁵ musili trpět jako otroci v Egyptě, měla-li se osvědčit Mojžíšova zdatnost, Peršané žít pod útlakem Médů, měla-li se uplatnit velikost Kýrova ducha, Athéňané rozptýlení, měla-li vyniknout znamenitost Théseova, stejně tak v dnešní době, aby se mohly projevit vynikající vlastnosti italského ducha, musila se Itálie octnout tam, kde teď je, zotročenější než Židé, ujařmena víc než Peršané, rozštěpena víc než Athéňané, bez vůdce, rozháraná, poražená, oloupená, zbídačelá a zpustošená, neušetrěná žádnou z lidských běd.

A třebaže se občas vyskytl muž budící zásvit naděje, že právě on byl Bohem vyvolen k vykoupení Itálie,¹⁰⁶

viděli jsme později, jak byl v plném rozletu svého snažení zaskočen osudem. Naše země leží tu nadále jako ve mdlobách a čeká, kdo vyhojí její bolesti, kdo učiní přítrž drancování Lombardie a plenění Neapolského království a Toskánska, kdo vyléčí rány proměněné dlouhým časem v hnisavé boláky. Vidíme ji, jak prosí Boha, aby jí seslal muže, jenž by ji vykoupil z těch barbarských ukrutností a křivd. Vidíme, jak je plna ochoty a odhodlání jít za jakýmkoli praporem, jen kdyby se našel, kdo by jej zvedl.

A v nikoho dnes nemůže více doufat než ve Váš slavný rod, který dík štěstěně a své zdatnosti, za přispění Boha i církve, jejíž hlavou dnes je,¹⁰⁷ by se mohl ujmout úlohy vykupitele. Nesetkáte se s nesnáze, budete-li mít na paměti skutky a život výše uvedených mužů. I když to byli lidé výjimeční a nevšední, byli to nicméně lidé a nikdo z nich neměl tak vhodnou příležitost, jaká se naskýtá dnes. Jejich cíl nebyl spravedlivější než Váš, ani jim Bůh nebyl příznivěji nakloněn než Vám. Je zde dokonalé ospravedlnění: »Spravedlivou válku vedou, kdo nemají jiné volby, posvěceny jsou zbraně, kde v nic než ve zbraně nelze doufat.«¹⁰⁸ Je zde nesmírné odhodlání. A kde je velké odhodlání, nemůže být velká nesnáz, jen když se budete řídit podle těch, které jsem uvedl jako vzor. Vidíme zde kromě toho neslýchaná, Boží vůli zamýšlená znamení. Moře se rozestoupilo, obláček Vám ukazoval cestu, ze skály vytryskla voda, zde padala mana z nebe, všechno se

sdružilo k Vaší velikosti. Ostatní je na Vás. Bůh se nepostará o všechno sám, nechce nám odejmout svobodnou vůli ani část slávy, která nám přísluší.

Není divu, že nikdo z připomenutých Italů nedokázal to, čeho se lze nadít od Vašeho slavného rodu, a že se zdá, jako by při těch všech převratech a v tolika válečných střetnutích pohasla v Itálii vojenská zdatnost. Příčinu nutno spatřovat v tom, že politické uspořádání Itálie nebylo dobré a že se nenašel nikdo, kdo by se dovedl postarat o lepší. Nic tak neproslaví nově se vyšinuvsího muže, jako zavede-li nové zákony a nový pořádek. Jsou-li pevně podložené a svědčí-li o velkorysosti, zjednájí mu vážnost a obdiv. V Itálii není nouze o látku, které lze propůjčit jakýkoli tvar. V údech je zdatnosti dostatek, ale v hlavách chybí. Popatřme jen na souboje jednotlivců a drobné šarvátky: jak v nich Italové vynikají silou, obratností a bystrostí! Ale ve velkém vojsku se tyto vlastnosti ztrácejí. Všechno pochází z neschopnosti vůdců. Nikdo neposlouchá ty, kdo něco dovedou, každý má sám mnoho rozumu, a dosud se žádný nedokázal ani schopnostmi, ani štěstím prosadit tak, aby se mu ostatní podrobili. Proto se za celou tu dobu, v tolika válkách z uplynulých dvaceti let, neosvědčilo žádné vojsko složené pouze z Italů. Svědčí o tom jak Taro, tak Alessandria, Capua, Janov, Vailà, Bologna i Mestre.¹⁰⁹

Přeje-li si tedy Váš proslulý rod následovat příkladu vynikajících mužů, kteří osvobodili svou zemi, musí si

přede vším ostatním opatřit, jakožto skutečný základ všeho podnikání, vlastní armádu, protože není věrnějších, udatnějších a lepších vojáků. A je-li každý z nich dobrý, tím zdárněji se projeví jako celek, bude-li jim velet sám jejich vladař, bude-li jim prokazovat úctu a starat se o ně. Je proto nezbytné mít v pohotovosti takovou armádu, abychom se s pravou italskou zmužilostí uhájili vnějším nepřátelům.

I když je švýcarská a španělská pěchota považována za strašnou zbraň, není ani jedna bez chyby, a třetí síla by jim nejen mohla klást odpor, nýbrž i důvěřovat ve vítězství nad nimi. Španělé neobstojí proti útoku jízdy. Švýcaři se musí obávat pěchoty tak houževnaté v boji, jako je španělská. Sami jsme viděli a ještě uvidíme, že Španělé neodolají francouzské jízdě a Švýcary rozpráší španělská pěchota. O tom druhém nemáme zatím spolehlivý důkaz, ale ukázkou jsme viděli v bitvě u Raveny, kde se španělští pěšáci utkali s německými sbory, které bojují stejně jako Švýcaři. Španělé díky tělesné obratnosti, pod ochranou malých kulatých štítů, pronikali mezi píky Němců, bezpečně je zasahovali a Němci byli bezmocní. Nebýt toho, že je zatlačila jízda, byli by je všechny pobili. Známe-li tedy nedostatky jak švýcarské, tak španělské pěchoty, můžeme vypravit do pole novou armádu, která by odolala jízdě a nemusila se obávat pěchoty. Záviselo by to na druhu zbraní a způsobu boje. Právě takové nové vynálezy zjednávají vladářům čest a slávu.

Tato příležitost by tedy neměla zůstat nevyužita, aby se Itálie po tak dlouhé době dočkala vykupitele. Nelze vylíčit, s jakou láskou by byl vítán ve všech krajích, které trpěly pod cizími nájezdy, s jakou žízni po pomstě, s jak neochvějnou věrností, s jakým vděkem a s kolika slzami. Které brány by se před ním uzavřely? Kdo by mu odepřel poslušnost? U koho by vzbudil závist? Kdo z Italů by mu nevzdal čest? Nadvláda cizinců se už hnusí všem. Nechť se tedy Váš slavný rod podejme tohoto úkolu tak zmužile a s tak pevnou nadějí, s jakou přistupujeme k spravedlivému boji; aby se pod jeho korouhví vyznamenala naše vlast a aby se pod jeho záštitou stal skutkem verš Petrarcův¹¹⁰:

Proti zuřivosti ctnost

zvedne zbraň a brzy pokoří ji zcela.

Vždyť dávných reků zmužilost

v italských srdcích dosud nezemřela.

ŽIVOT CASTRUCCIA CASTRACANIHO Z LUKKY

*vypsaný Niccolem Machiavellim
a poslaný Zanobimu Buondelmontimu
a Luigimu Alamannimu,
jeho nejlepším
přátelům*